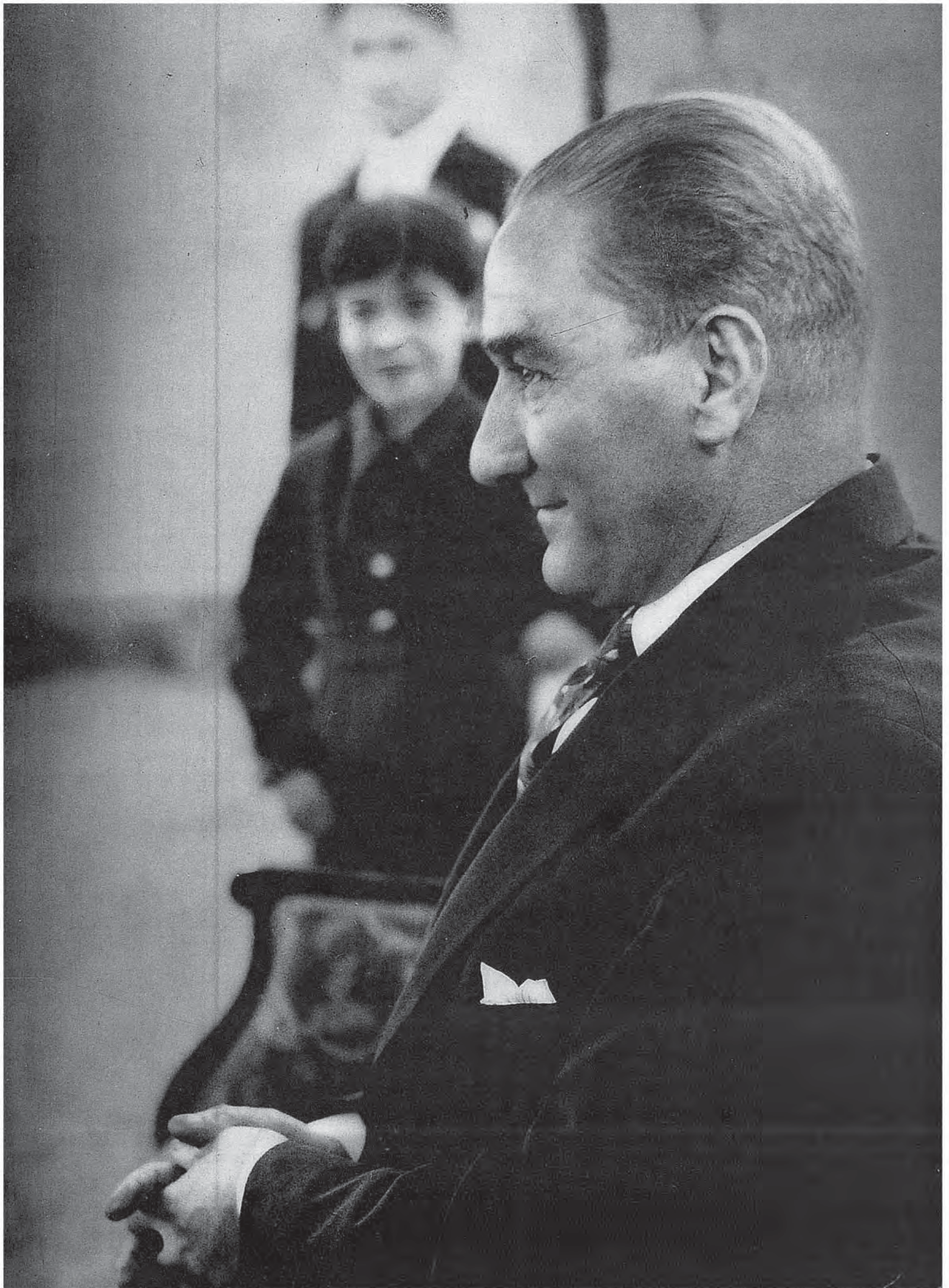

Sarı Paşa'nın
Beyin Teknolojisi

YABANCI DİL ÖĞRENME GAYRETİ VE BİLDİĞİ DİLLER

M. Kemal, yetişme sürecinde yabancı dil öğrenmeye büyük bir önem ve öncelik vermiştir. Bu önceliği de sınıf ve sıra arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'a, "bir kurmay subay muhakkak lisan bilmelidir. Bunun aksini düşünmek büyük hatadır" diye açıklamıştır.

Öğrenim hayatı ve gördüğü dersler ile notları incelendiğinde Mustafa Kemal'in, Selanik Askeri Rüştiyesi ve Manastır İdadisi'nde **Fransızca**, Harp Okulu ve Harp Akademisi'nde buna ilaveten ikinci yabancı dil olarak da **Almanca** eğitimi aldığını görüyoruz. Bu derslerden ya tam not alarak, ya da tam nota yakın notlar alarak geçmiştir.²⁷⁹

Prof. Dr. Şerafettin Turan, şu ana kadar Atatürk hakkında yapılmış en iyi biyografi çalışması olan yeni eserinde, M. Kemal'in Almancası ile ilgili bilgileri verdikten sonra; "Mustafa Kemal Almancanın dışında ikinci bir yabancı dil daha öğrenmeyi gerekli görmüştü. Doğal olarak da yaygın olduğu kadar Osmanlı dünyasını her yönden çok etkilemiş olan Fransızca'yı seçmişti" diyerek²⁸⁰ Almancanın esas dili ikinci yabancı dilinin de Fransızca olduğunu ifade etmektedir. Sayın Turan'ın, dönemin Türk-Alman yakınlaşmasına bakarak bu yargıya vardığı anlaşılmaktadır: "II. Abdülhamit döneminde orduyu Alman askeri uzmanlarının önerilerine göre düzenlemeye ve eğitmeye yöneldiğinden açılan okullarda ve özellikle askeri okullarda Almanca öğretimine önem verilmişti. Mustafa Kemal de Selanik Rüştiyesi'nden başlayarak okullarda Almanca öğrenimi görmüştü..."²⁸¹

Halbuki arşiv belgeleri incelendiği zaman bu yargının yanlış olduğu görülmektedir. Bir defa, not çizelgelerine göre; M. Kemal'in öğrencilik yıllarında Selanik Askeri Rüştiyesi ve Manastır Askeri Lisesi'nde Fransızca dersi (hem de iki ayrı ders olarak: Fransızca ve Hatt-ı Fransevî) asli derstir ve Almanca dersi yoktur. Harp Okulu ve Harp Akademisi'nde de bu durum devam etmiş, Lisan-ı Fransevi (veya Fransızca) asıl yabancı dil; Almanca veya Rusça bu isimle ikinci yabancı dil dersi olarak okutulmuştur.²⁸²

279 - Bu konuda bakınız: A. Güler, **Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2001, 1-82 s.

280 - Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 51.

281 - A. g. e., aynı yerler.

282 - Bu konuda ayrıntılı bilgi yukarıda ilgili bölümde verilmiştir.

Fransızca öğrenimi konusunda Mustafa Kemal'e ilk yönlendirmeyi Selanik Askeri Rüştiyesi'nde Fransızca öğretmeni olan Yüzbaşı Nakiyüddin Yücekök'ün yaptığını yukarıda söylemiştik. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi, onun yaz tatillerinde Manastır'dan Selanik'e geldiğinde 1888'de kurulmuş olan College des Frere de la Salle'ın (Frerler Mektebi) özel kurslarına devam ettiğini biliyoruz.

M. Kemal, Harp Okulu'nda Fransızcasını St. Joseph Fransız Lisesi mezunu olan arkadaşı Ali Fuat Cebesoy ile birlikte ilerletmeye çalışmıştı. Kendisi Ali Fuat'a teknik derslerde yardım etmeyi üstlenmiş, onun da Fransızcası'ndan faydalanmak istemişti: *"Birbirimize yardımcı olacağız. Merak ettiğim bazı Fransızca eserleri okumam için sık sık lügate müracaat ediyorum. Bundan sonra sizden faydalanmaya çalışacağım."*

Akademi'den arkadaşı Asım Gündüz'ün belirttiğine göre M. Kemal, Harp Akademisi'ne başladığında Beyoğlu'nda bir Fransız bayana pansiyoner olmuştu. Ev sahibesi ona Fransızca dersler verdiği gibi onun için Fransız elçiliği kuryeleri aracılığıyla İttihat ve Terakki üyesi Türklerin Paris'te yayımladıkları gazeteleri de getiriyordu. Bu sırada tarihe merak sarmış olan M. Kemal Osmanlı tarihine ilişkin Fransızca kitaplar okumaya da başlamıştı.

O, öğrenimini bitirdikten sonra da her vesileyle Fransızcasını geliştirmeye, yeniden dersler almaya çalışmıştır. Balkan Savaşları yıllarından başlayarak Mütareke dönemine kadar devam ettiği **Madam Corinne**'in evi ona başkentin tanınmış kültür adamları ile tanışması, çok sesli müziğe ilgi duyması yanında Fransızca konuşması yönünden de büyük bir imkân sağlamıştır.²⁸³ Corinne, 1909'da M. Kemal'in arkadaşı Yüzbaşı Ömer Lütfi ile evlenmişti. Ömer Lütfi, M. Kemal Hareket Ordusu ile İstanbul'a geldiği zaman Corinne onu ailesi ile tanıştırmıştı. Şiire ve edebiyata eğilimli olan M. Kemal bundan sonra İstanbul'a gelişlerinde Corinne ailesini ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir.

Yüzbaşı Ömer Lütfi, Balkan Savaşları sırasında şehit düşünce dul kalan Corinne Lütfi, Beyoğlu Bursa Sokaktaki (bugün Sadri Alışık Sokağı) 4 katlı, 36 odalı konağı bir kulüp haline getirmişti. Her Cumartesi orada *"salon günleri"* düzenliyordu. Klasik müzik ağırlıklı olan, şiir ve edebiyat söyleşilerini de içeren bu toplantılarda Corinne, piyano çalı-

283 - Corinne, İtalyan asıllı idi. Büyükbabası Gregorie Osmanlı sarayında tercüman olarak görev almıştı. Onun oğlu Luigi (Luís) tıbbiyeyi İstanbul'da bitirmiş ve hekim olarak albaylığa kadar yükselmişti. Corinne, Luigi ailesinin üç çocuğundan biri olup 1883'te doğmuştu. Güzel sanatlara eğilimli olduğundan Paris Konservatuarı'na yazılmış ve onun piyano ve şan bölümlerini bitirmişti. Küçük kız kardeşi Edith de beş dil öğrenmişti. Ş. Turan, a. g. e., s. 52.

yor, Namık Kemal'in torunu Cezmi de kemanıyla ona eşlik ediyordu. Selim Sırrı Tarcan gibi kimi genç aydınlar ile şair-i azam Abdülhak Hamit Tarhan ve eşi Lüsien de salon günlerine devam edenler arasındaydı.

Mustafa Kemal, Corinne'in ricasıyla bu toplantılara ancak iki arkadaşını götürebiliyordu. O her seferinde Rauf Orbay'ı yanına almış, bir keresinde de Halide Edip'i götürmüştü. M. Kemal böylece Fransızcasını ilerletirken, giderek Corinne Lütfi ile de dost olmuşlardı. Corinne'in yeğeni olan Melda Özverim bunu, "düşündüklerini dürüstçe birbirine ifade etmekten çekinmeyen iki insan arasındaki gerçek dostluk" diye nitelemektedir. İkisi arasındaki bu ilişki 1917 yılına kadar mektuplaşmalarla sürdürülmüştür. Bu sırada M. Kemal mektuplarını Fransızca yazıyordu. Ancak bazı mektuplarının, yazım kuralları yönünden Corinne tarafından düzeltildiği de anlaşılmaktadır.

Sofya'dan dönen M. Kemal, oradaki ev sahibesi Hilda Christianus'a gönderdiği mektupları da Fransızca yazmıştı. Tedavi için gittiği Karlsbad'da da Almanca'nın yanında Fransızca dersler almıştı. Almanca öğretmeni onu İsviçreli Mm. Heinriche ile tanıştırmıştı. "Gözleri tatlı bir mavilikte" olduğu için âmâ olduğu anlaşılmayan bu öğretmenle haftalığı 100 krona anlaşmışlardı. Derslere 13 Temmuz 1918'de başlanılmıştı. M. Kemal yanında götürdüğü Balzac'ın ünlü "**Le Peau de Chagrin**" adlı kitabından bazı bölümler okuyarak öğretmenininden telaffuz yanlışları varsa düzeltmesini istemişti. M. Heinriche buna şu cevabı vermişti: "*Beyefendi, düzeltceğiniz hiçbir şey yok. Fransızca'yı güzel telaffuz ediyorsunuz. Bilmediğiniz kelimeler için de lügate bakınız.!*"

Bu dersler fazla sürmemişti. Ancak Mustafa Kemal'in Mm. Heinriche'den aldığı cesaretle Karlsbad'daki anılarının bir kısmını Fransızca yazdığı görülmektedir.

Fransızcasını kişisel çabasıyla ilerleten M. Kemal, yabancı konuklarıyla görüşmelerinde bu dili kullanmaya başlamıştı. Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'ya gelen Fransız gazeteci **Berthe Gaulis**'ten başlayarak yabancı ziyaretçileriyle Fransızca konuşmuştur. 1922 sonlarında Ankara'da M. Kemal ile birçok kez görüşen İngiliz gazeteci **Grace Elison**, onun Fransızca'yı seçkin sözcüklerle kullandığını belirtmektedir. Bununla birlikte Mustafa Kemal, çok önemli gördüğü konular tartışılırken Türkçe konuşmakta, tercüman kullanılmaktadır. ABD Büyükelçisi C. Sherril, bu konuda şunları söylüyor: "*İlk görüşmede âdet olduğu üzere sadece Türkçe konuşur. Eğer konu ile ilgilenirse, nefis bir Fransızca ile devam eder.*"

M. Kemal'in, katıldığı bazı uluslar arası toplantılarda Fransızca konuştuğu bilinmek-

Atatürk - Rauf Orbay

Halide Edip Adıvar

tedir. Mesela, 25 Ekim 1931'de İstanbul'da toplanan İkinci Balkan Konferansı'nın son oturumuna katılarak Fransızca bir konuşma yapmıştır.²⁸⁴

Mustafa Kemal, ikinci yabancı dil olarak aldığı Almanca derslerini zaman içinde geliştirmiş, çeviri yapabilecek ve konuşulanları anlayabilecek bir seviyeye getirmiştir. Aşağıda değerlendireceğimiz gibi, 1907'de yayımlanan "**Bölüğün Muharebe Talimi**" ve 1908'de yayımlanan "**Takımın Muharebe Talimi**" isimli askerliğe dair iki eseri General Litzman'dan çeviridir.

M. Kemal Ataşemiliter olarak atandığı Bulgaristan'ın Sofya şehrinde 1913 sonlarında evlerini kiraladığı Alman asıllı Christianus'un eşi Hilda'dan (Hildegard) Almanca dersi almıştır. Sofya'dan döndükten sonra Çanakkale Savaşları sırasında Maydos Karargâhı'ndan Madam Hilda'ya yazdığı 6 Haziran 1915 günlü mektupta bu derslerden

şu şekilde söz etmişti: "*Sizin bana verdiğiniz Almanca derslerini asla unutmadım. Sizi temin ederim ki top gürültüleri ve mermi yağmuru altındaki mühim muharebe günlerinde dahi hayatımın en güzel hatıraları bu güzel ve dost saatlerdi.*"

O, daha sonraki yıllarda da Almancasını ilerletmek için fırsat buldukça özel dersler almayı ihmal etmemiştir. 1918'de tedavi için gittiği Karsbad'da bir öğretmen tutmuştu. Ancak ders veren bayan öğretmenin öğretme şeklini beğenmediği için bu dersler fazla sürmemiştir. Anılarında bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "*15-20 Temmuz 1918: 6 günlük sergüzeşti günü gününe yazmak müyesser olmadı. Bu günler zarfında Almanca dersine hitam (son) verildi.*"

Bütün bu gayretler sonucunda M. Kemal, Almanca kitapları okuyup anlayacak, kendi

284 - M. Kemal'in Fransızcası hakkındaki bu toplu bilgiler için bakınız: Ş. Turan, a. g. e., s. 51 vd.

alanıyla ilgili olanlardan çeviriler yapacak ve günlük konuşmaları izleyecek düzeye gelmişti. Veliht Vahidettin'e eşlik ederek Almanya'ya gittiğinde Kaiser Wilhem ile ilk karşılaşmalarında Kaiser'in Almanca konuşmasına Fransızca cevap vermiştir: "*Veliht beni İmparator'a takdim etti. Bir eli göğsü üzerinde düğmelere sokulmuş olan İmparator, öteki eliyle elimi tuttu, çok yüksek sesle Almanca olarak:*

- *Onaltıncı Kolordu.. Anafarta.. dedi. Hazır bulunanlar İmparator'un ihtarı üzerine bana döndüler.*

Ben Kayzer'in ne demek istediğini anladığım için biraz sıkıldım, önüme baktım. İmparator, benim bu mahçup ve mütevazi halimden şüphelenerek, yanlış bir şey söylemiş olması ihtimalini düşünmüş olsa gerek ki bana sordu:

- *Siz 16. Kolordu komutanlığı ve Anafartalar'ı yapmış olan Mustafa Kemal değil misiniz?*

Almanca sorulan suale Fransızca cevap verdim:

- *Evet ekselans.."*

Daha sonra Kaiser'in verdiği ziyafette General Ludendorf'a onu göstererek "sağdaki adamlarla konuş!" diye uyarıda bulunmuştu. M. Kemal bu anısını anlatırken, "bittabi bu konuşmaları anlayacak kadar Almanca bildiğim için imparatorun ihtarına ve Ludendorf'un cevabına intikal etmiştim (anlamıştım)" demiştir. Fakat daha iyi bildiği Fransızca konuşmayı tercih etmiştir.²⁸⁵

OKUMA SEVGİSİ

Yapılan bütün araştırmaların ortaya koyduğu üzere, Atatürk inkılâpları, sosyal muhtevaları ve Türk milletini hedefleyen karar ve uygulamaları yönünden kesinlikle, uzun ve derin düşünce, analiz ve sentezin sonucudur. Bu bakımdan felsefi, fikri ve ilmi bir temelin olmaması mümkün değildir. Bu nedenle Atatürk karşımıza güçlü bir fikir adamı, düşünce adamı olarak çıkmaktadır. Atatürk bizzat, "kumandanlar astlarından yüksek ve âlim olmalıdırlar" diyerek bir devlet adamı veya yönetici için fikri veya kültürel birikimin, olgunluğun önemini ifade etmiştir.

Atatürk bakımından bu birikimin oluşmasında öncelikle "okuma tutkusunu" nun etkili olduğunu söylemek mümkündür. Prof. Dr. Ş. Turan bu konuda şunları söylemektedir: "Mustafa Kemal'in iyi bir kurmay subay olarak yetişmesinin ötesinde, ülkesinin geleceğini düşünen bir aydın, ona bağımsızlığını kazandıracak ulusal bir savaşın lideri, bilim ve tekniğin son verilerine dayalı yeni bir devletin kurucusu ve her alanda çağdaşlaşmaya yönelik bir devrimin planlayıcısı ve uygulayıcısı, özetle Atatürk olmasını sağlayan etkenler arasında en büyük payı, okul sıralarında başlayarak son nefesini verinceye kadar sürdürdüğü okuma tutkusu almaktadır. Bu tutkuda onun yalnızca eline aldığı sayfaları okuyup tüketen biri değil, kendisinin kültür tanımında vurguladığı gibi, okuduklarını değerlendiren, onları daha önce okudukları ile bütünleştirip senteze ulaşabilen ve zekâsını eğiten bir düşünür olduğu dikkati çekmektedir."²⁸⁶

Elbette Atatürk bir bilim adamı değildir. Fakat o bilimi "en hakiki yol gösterici" kabul ederek okuyan, araştıran, düşünen ve sentezlere varan, bunları pratik olaylara uygulayarak problemlerin çözümünü gösteren bir fikir, bir düşünce adamıdır. Onun bu özelliği diğer bütün niteliklerini etkisi altına alır. O güçlü bir düşünce adamı olduğu için,

285 - M. Kemal'in Almancası hakkındaki bu toplu bilgiler için bakınız: Ş. Turan, a. g. e., s. 51. Bu Almanya seyahati hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: M. Önder, **Atatürk'ün Almanya Gezisi 15 Aralık 1917-4 Ocak 1918**, Ankara, 1981, 1-120 s.

286 - Ş. Turan, a. g. e., s. 60.

kuvvetli bir devlet adamı, lider, asker ve inkılâpçıdır. - Önderliğinde gerçekleştirilen Türk inkılâbının her sahada başarıya ulaşması ve milli sınırlarımızı aşarak uluslar arası bir görünüm kazanması da, onun ve hareketinin düşünce gücü ile ilgilidir.²⁸⁷

Atatürk'ün düşünce yapısının temelinde, "düşünce"nin, "fikrin" kişisel yönden olduğu kadar toplum yaşamında ve insanların yönetiminde çok büyük bir yer tuttuğunun da belirtilmesi gerekir. O, Sofya Ataşemiliteri iken arkadaşı Nuri Conker'in kitabı üzerine yazdığı, fakat 1918'de yayımlanan **Zabit ve Kumandanla Hasbihal** adlı kitabında "düşünce"nin önemi üzerinde durmuştur. Musa ve İsa peygamberlerin, Napoleon gibi kahraman öncülerin, içinde yaşadıkları toplumların düşünce ve özelemlerinin temsilcisi olduklarını belirttikten sonra, "düşünce"nin önce "seziş"e arkasından "inaniş" a dönüşerek kişi ve toplum hayatını etkilediğini öne sürmüştür:

"Özetle, insanları istediği gibi kullanan kuvvet, düşünceler ve bu düşünceleri sezinleyen ve genelleştiren kimselerdir. Düşüncenin özelliği de, hiçbir itirazın bozamayacağı bir kesin biçimle kendini kabul ettirmektir. Bu ise, düşüncenin yavaş yavaş seziş biçiminde değişe-

287 - A. Güler, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Türk Metal Sendikası Türk-Ar Yayınları, Ankara, 2003, s. 173.

rek inanışa dönüşmesiyle mümkündür. Ve öyle olduktan sonradır ki, onu sarsmak için bütün başka mantıkların, başka akıl yürütmelerin hükmü olamaz."

M. Kemal, 20 Mart 1923'te Konya Türk Ocağı'nda gençlere seslenirken ülkenin geri kalmışlığının başlıca nedeninin yanlış düşünce biçimi olduğunda ısrar ederek şunları söylemiştir: *"Düşünüş biçimi zayıf, çürük, yanlış, sefih olan bir sosyal topluluğun bütün çabası boşunadır. İtiraf etmek zorundayız ki, bütün İslâm dünyasının sosyal toplumlarında hep yanlış düşünce biçimleri egemen olduğu için, doğudan batıya kadar İslâm memleketleri, düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların esaret zincirine girmiştir..."*

Toplum olarak yalnızca askerliğe, savaşıma önem vererek dünyada bilim, teknoloji ve sanat alanlarındaki gelişmeleri yok saymanın ve onları küçümsemenin çok yanlış olduğunu belirten M. Kemal, bu davranışın, geri kalmanın önemli bir başka nedeni oluşturduğunu söylemiştir. Bundan kurtulabilmek için aydınlarla halkın düşünceleri arasında bir uyum sağlamanın zorunlu olduğunu ve aydınların batı taklitçiliğine kaçmaksızın milletin tarihini, ruhunu ve geleneklerini doğru biçimde belirleyip halka yaklaşması, halkın da aydınlara güven duyarak *"yürümesini çabuklaştırması"* gerektiğini vurgulamıştır.

Bu nedenlerle o, yaşamı boyunca Türk bireyini, düşünen, bugünü ve geleceği ile ilgilenen bir vatandaş düzeyine çıkarmaya çalışmıştır. Kendisinin olayları bütün boyutlarıyla değerlendirme düzeyine yükselmesinde en büyük etken de, (diğer etkenlerle birlikte) düşünürler, yazarlar ve kitaplar olmuştur. Onun Manastır Askeri Lisesi'nden başlayarak son günlerine kadar devam eden tutku derecesindeki okuma sevgisi artık günlük bir alışkanlık haline gelmiştir. Özel kütüphanesi, anı defterlerine yazdığı notlar ve yaptığı kitap siparişleri bunu somut olarak göstermektedir.²⁸⁸

Bu nedenle günümüzde eğitim bilimcilerin *"beyin teknolojisini geliştirme"* kavramı ile ifade ettikleri *"okuma-yazma"* faaliyetinin, M. Kemal'i **"Atatürk"** yapan en önemli etken olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Öğrenim hayatı boyunca özellikle Manastır Askeri Lisesi yıllarında biraz da arkadaşı Ömer Naci'nin etkisiyle bilinçli bir okuma faaliyetine başladığını yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlattığımız Mustafa Kemal'in okuma sevgisi, ilerleyen yıllarda artarak devam

288 - Ş. Turan, a. g. e., s. 62.

edecektir. Manastır'da Mehmet Emin Yurdakul, Namık Kemal gibi dönemin güçlü Türk şairleri ile tanışan genç Mustafa, Harp Akademisi yıllarında özellikle ünlü Alman ve Japon komutanların hayatlarına ilişkin kitapları okumaya başlamıştır. 1903'de 1870–1871 Alman-Fransız savaşına ait bir kitabı kendisini o komutanların yerine koyarak okuduğunu not defterlerinde şu şekilde anlatıyor: "*İstifadeli olabilmek için roman gibi okumayacağım. Kendimizi başkomutan yerine vaz ederek (koyarak) onların o zaman edindikleri malumatı söyleyeceğim.*" Büyük bir ihtimalle bir konferans için okuduğu bu kitapta²⁸⁹ Başkomutan Moltke ile aralarında anlaşmazlık bulunan II. Ordu Komutanı Friderich Karl'ı "*muktedir, doğru kararlar veren*" biri olarak övmektedir.

İlk görev aldığı Şam'da birlikte Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurdukları Tıbbiye'den atılma Dr. Mustafa Cantekin'in dükkânındaki felsefeye, sosyalizme ve devrime ilişkin Fransızca kitapları okumuştur.

O savaş alanlarında bile kitap okuma alışkanlığından vazgeçmemiştir. Çanakkale Savaşları sırasında Maydos'tan İstanbul'daki yakın tanıdığı Madam Corinne'e yazdığı 20 Temmuz 1915 günlü mektupta, oraya giden karargâh kâtiplerinden Hulki Efendi'ye satın alınması birkaç roman adı vermesini rica etmişti. Bir süre sonra Corinne ona başka kitaplar gönderince kendisine teşekkür etmiştir.

Kolordu ve Ordu Komutanı olarak Doğu Anadolu'da bulunduğu dönemde ise birçok Türk ve yabancı yazarlarla birlikte Avrupa'daki son gelişmelere ilişkin kitapları okuduğu görülmektedir. Mesela, XVI. Kolordu Komutanı olarak Silvan-Bitlis yöresinde bulunurken 7 Kasım–25 Aralık 1916 günlerini içeren 49 günlük sürede şu yedi kitabı okumuştur:

1. Namık Kemal, **Tarih-i Osmani**, İstanbul, 1889.
2. Namık Kemal, **Makalât-ı Siyasiye ve Edebiyye**, İstanbul 1327 (1911).
3. Mehmet Emin Yurdakul, **Türkçe Şiirler**, İstanbul, 1316 (1900).
4. Tevfik Fikret, **Rûbab-ı Şikeste**, İstanbul, 1316 (1900).

289 - Yukarıda değinildiği gibi, Akademi'de kürsüden arkadaşlarına konferanslar vermekteydi. Bunların bazılarının metinleri Akademi'den sınıf arkadaşı Asım Gündüz Paşa'nın anılarında (**Hatıralarım**, Hazırlayan: İ. Ilgar, İstanbul, 1973) verilmektedir. Zaten bu savaşları Akademi'de ders olarak da incelemekte idiler: Kurmay görevleriyle 1866 ve 1871 Prusya-Avusturya, Prusya-Fransa Savaşları, önce **Perteve Paşa** (Demirhan), sonra da Kurmay Albay **Hasan Rıza Bey** tarafından anlatılmıştır.

5. Ahmet Hilmi, Şehbenderzade, Filibeli, **Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?** İstanbul, 1327 (1911).

6. Georges Forsengrive, **Mebadi-i Felsefeden Birinci Kitap: İlmünnefs**, Çeviren: Ahmet Naim, İstanbul, 1331 (1915).

7. Alphonse Daudet, **Sopho, Moeurs Parisienne**.

Ordu Komutanı iken 1917'de okuduğu kitaplar arasında değişik yönlerden önemli şu üç yabancı eser dikkat çekmektedir:

1. Gustav Le Bon, **Desequilibre du Monde (Cihan Muvazenesinin Bozulması)**, 2 Cilt, Çeviren: Ali Reşat, Galip Ataç, İstanbul, 1340 (1924).

2. **Enseignement Psychologiques de la guerre Europeenne (Avrupa Harbinden Alınan Dersler)**, Çeviren: Abdullah Cevdet, İstanbul, 1918.

3. Louis Bohner, **Madde ve Kuvvet**.

Mustafa Kemal, tedavi için gittiği Karlsbad'da boş saatlerini hep okuyarak geçirmiştir. Almanca ve Fransızca dersler aldığı için daha çok yabancı dillerdeki kitapları okuduğu anlaşılmaktadır. O günlerde tuttuğu anı defterinde gece uyumadan önce ya da sabah kahvaltısından sonra saat 08.00–10.00 arasında kitap okuduğunu belirtmektedir. Okuduğu kitaplar arasında; Balzac'ın **Le Peau Chagrin**'i, Andre Baumier'in **Revolte**'u (Ayaklanma), Marcel Prevaurt'un aşk ve evliliğe ilişkin bir eseri ile Sosyalizm'den ve Karl Marks'tan söz eden bir kitap bulunmaktadır. Bunun Fransızcaya çevrilen **Le Capital**'in bir eleştirisi olduğu anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal, Karlsbad'dan Viyana'ya döndüğü zaman, Baron Batz'ın **Vers l'échafand**; François Rauxs'nun **Les Origines de l'expédition d'égypte (Mısır Seferinin Başlangıcı)** adlı kitaplarını ve J. Patouilletz'un Rus dramatik yazarı Alexandre Ostrovsky'yi anlatan kitabını satın almıştı. Fakat anılarında, *"Geçen gece yeni aldığım Fransızca kitaplardan birine başlamak istedim. Hemen hepsinin başından birkaç sayfa okudum; fakat devam için hiçbiri üzerinde karar veremedim"* diyerek bunları pek zevkle okumadığını da belirtmektedir.

Mustafa Kemal'in cephe de bile kitap okuma tutkusunun Milli Mücadele sırasında da devam ettiğini biliyoruz. Mesela 1922 Mart ayına ilişkin notlarında şu satırlar okunmaktadır:

"9 Mart: Saat 7'de kalktım. Biraz kitap okudum.

10 Mart, Aziziye: İsmet Paşa ve beraberindekiler saat 10'da gittiler. Ben notlarımı yazıyorum. Biraz kitap okuduktan sonra yatacağım.

11 Mart: Yalnız kaldım bu notları yazdım. Biraz kitap okuyacağım.

18 Mart: Banyo almıştım. Yatakta biraz kitap okuduktan sonra hazırlandım. Çalışma odasına geçtim; kitap okudum."

Binbaşı Mahmut Bey'in anılarından Başkomutan'ın Büyük Taarruz öncesinde Reşat Nuri'nin Çalıkuşu romanını okuduğunu ve çok beğendiğini öğreniyoruz: *"Bugün (21 Ağustos 1922) Akşehir'deyiz. İki gündür Paşa Çalıkuşu romanını okuyor. Öyle beğendi ve sevdi ki..."*

TBMM. Başkanı Mustafa Kemal'in kitap sevgisi onu tanıyan yabancıların da dikkatini çekmiştir. Kendisini birkaç kez ziyaret etmiş olan Fransız gazeteci **Berthe Gaulis**, ikinci kez Türkiye'ye gelmeden önce Fransa'nın Fas Genel Valisi Mareşal Lyautey'e gönderdiği mektupta (26 Eylül 1922); *"yakında Ankara'ya dönüş hediyesi olmak üzere yanımda küçük bir bavul kitap götüreceğim. Çünkü orada tehalükle aranan şey budur"* diye yazmıştır. Sonraki yıllarda da kendisini yakından tanıyan ya da onun bilim ve sanatla ilgilendiğini öğrenen birçok yabancı yazar ve bilim adamları eserlerini ona sunmak için adeta birbirleri ile yarışmışlardır. Mesela, Kurtuluş Savaşı yıllarında onunla görüşmüş olan İngiliz gazeteci **Grace M. Elison**, bu izlenimlerini anlattığı **Turkey**

To-Day adlı eserini 1 Ekim 1928'de, "Türkiye Cumhurbaşkanı Son Ekselans Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya – Dostu olduğum Türk ulusuna ilişkin büyük anı!" diye imzalayarak sunmuştur.²⁹⁰

NASIL OKURDU, NASIL ÇALIŞIRDI?

Okumayı başlıca uğraş, kitabı da arkadaş edinen Mustafa Kemal Atatürk, saatlerini hatta günlerini okumakla geçiren bir insandı. M. Kemal Atatürk'ün okuma tutkusunu, çocukluğunda oyundan daha çok zamanını alan, askeri okullarda dönemin baskılarına karşın uykusuz yatakhane gecelerini dolduran, savaşın en yoğun olduğu cephe-lerde bile etkinliğini sürdüren bir büyük tutkuydu. Kütüphanesinde okumakla geçen nice gecelerin sabaha uykusuz vardığına, birer akademik toplantı olan sofraya görüşmelerinden, Boğaz'da yapılan motor gezilerine kadar çoğu konuşmalarının kitapla ve okuma ile ilgili olduğuna yakın çevresinde bulunanlar şahittir.

Atatürk'ün kitap okumadaki belirgin özelliklerinden biri, incelediği konuya ilişkin ya da ilgisini çeken konulardaki kitapları, sürekli bir okuma ile bitirmeden bırakmamasıdır. Atatürk'ün bu özelliğine değinen Falih Rıfkı Atay, "bir kitabı merak edince, koskoca bir cilt de olsa bitirmeden uyuyamaz veya pek az uyku aralaması ile okumaya

290 - Kitabın Türkçesi için bakınız: **Bir İngiliz Kadını Gözüyle Kuva-i Milliye Ankarası**, Çeviren, İ. Türek, Milliyet yayınları, 1973. Ş. Turan, a. g. e., s. 62 vd.

devam ederdi" derken, Afet İnan, "O, herhangi bir kitaba başladığı zaman, kitap hacmi ne olursa olsun, bitirmeden elinden bırakmamıştır. Bir insan için normal addedilen çalışma saatlerini çok aşan bir zamana tahammülü daima olmuştur" diyerek bu özelliğini vurgulamışlardır.

Atatürk'ün kütüphanesindeki kitaplardan birçoğunu elden geçirdiğini belirten Uluğ İğdemir, "Atatürk bu kitapları bir süs olsun diye toplamamıştır. Çoğunu okumuş ve kenarlarına çeşitli işaretler koymuştur. Atatürk çok çabuk okuyan, okuduğu üzerine düşünen bir insandı. Rahmetli Aka Gündüz 'Dikmen Kızı' adlı romanını Atatürk'ün bir gecede okuduğunu kendisine söylediğini bize anlatmıştı" diyerek ekliyor: "48 saat uyumadan çalışabilen Atatürk'ün ilgi duyduğu bir eseri uyumadan bir hamlede bitirmesini doğal saymak gerekir."

Bu konuda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri olarak uzun yıllar Atatürk'ün en yakınında bulunan Hasan Rıza Soyak şunları anlatıyor: "Okumayı çok severdi; genel bilgisini sürekli olarak artırmaya çalışırdı. Zengin bir kütüphanesi vardı. Okuması da, çalışması gibiydi; eline aldığı kitabı, eğer ilginç buldu ise bitirmeden bırakmazdı.

Okuduğu kitaplarda, ileri sürülen temel fikirlerle güdülen hedefleri açıklık ve isabetle tespit ve gayet iyi özetlerdi.

Bir geziden Ankara'ya dönüyordum. Sabahleyin trenden iner inmez doğru Köşk'e gitmiş, özel hizmete bakanlara ne durumda olduğunu sormuştum; 'İki gün, iki gecedir ki durmadan kitap okuyor; yalnız birkaç kere banyo yaptı ve koltuğunda dinlendi' dediler.

İzin alıp yatak odasına girdim; beyaz keten gecelik entarisi ile, geniş koltuğuna bağdaş kurmuş, dinleniyordu; elinde bitirmek üzere bulunduğu kitap vardı, bana:

'Hoş geldin, otur bakalım... Elime bir tarih kitabı geçti... Bilmem ne zamandan beri okuyorum.' Dedi; hayretle sordum:

Yorulmadınız mı Paşam?

'Hayır; yalnız gözlerim yaşıyor, fakat onun da çaresini buldum. Birkaç metre tül bent aldırđım, işte gördüğün gibi parça parça kestirdim; ara sıra bunlarla gözlerimi kuruluyorum."

Bu konudaki bir başka anıyı da "Atatürk'ün Uşağı İdim" adlı kitabında Cemal Granda şöyle anlatıyor: "Üçüncü gecedir ki Atatürk gözünü kırpılmıyordu. Kütüphanede yere serili

ayı postunun üstüne uzanıyor ve çalışıyordu. Notlarının arasına gömülmüştü. Yerler tarih kitaplarıyla doluydu. Sadece duş yapıyor, kurulanıp tekrar odaya kapanıyordu. Yemeğini bile kütüphaneye getiriyorduk."

Bu çalışma temposu; gerçekte bunca büyük işleri başaran Mustafa Kemal Atatürk'ün genel çalışma temposu idi. Afet İnan'ın da belirttiği gibi, "Atatürk çalışma hayatında yorulmaz bir kudrete maliktir." Zaten, birçok insanı bugün hayrete düşüren "57 yıllık bir ömre bu kadar çok işi nasıl sığdırabildiği" sorusunun cevabını da, işte bu çalışma temposunda aramak lazımdır.

Uluğ İğdemir, Atatürk'ün yoğun okuma ve çalışmalarından bir örnek olarak, bir kongre öncesi çalışmalarını şu şekilde anlatıyor: "1937 İkinci Tarih Kongresi, bu kongreye çağrılan 25 kadar yabancı bilginin de katılımıyla milletlerarası bir kongre karakterini kazanmıştı. Kongreye yerli ve yabancı 90 kadar bilim adamı bildiri sunmuştu. Kongreden önce gönderilen bu bildirilerin tümünü Atatürk okumuş ve hepsi hakkındaki düşüncelerini ayrı ayrı bildirilerin altına yazarak Kurum'a geri göndermiştir. Bunlardan 10-15 bildiriye bir gecede okuduğuna şahit olmuşuzdur.. Atatürk konulara böyle sarılır ve bu güçle çalışırdı."

Falih Rıfki Atay'ın da belirttiği gibi; Atatürk'ün "kitap okuyuşu da, nutkunu yazışı gibiydi. Başladı mı, eser kaç cilt olsa bitirirdi... Erişmek ihtirası ile yanar, bu yanış onda bütün tabii insanlık zaafalarını silip süpürürdü."

Atatürk'ün kitap okumada dikkat çeken önemli bir özelliği de, okuduğu kitabın önemli bulduğu yerlerini kendine özgü işaretlerle belirlemesi, satır altlarını çizmesi ve sayfa kenarlarına notlar almasıdır. Afet İnan bu konuda şunları söylüyor:

"Atatürk kitapları mutlaka masa başında okumuş, elinde kırmızı mavi uçlu kalemle, bazen kitap üzerine çizgi ve işaretler yapmış, bazen de kurşun kalemle kağıtlara notlar almıştır. Yeni köşkte kütüphanesindeki yazı masasında oturduğu pek nadirdir. Daha ziyade orta yerdeki uzun ve geniş masanın üzerine çeşitli kitap ve lügatleri dizdirir, karşısında saat, yanında sigara kutusu bulunurdu. Sık sık içtiği kahve, uzun çalışmalarına biraz fasıla verdirebilirdi. Çalıştığı yerdeki kitapların yerleri değişmemeliydi.

Kitap, lügat ve broşürlerin hemen her gece taşındığı bir yer daha vardır: Köşkün yemek salonu. Yemek salonunun demirbaş eşyalarından biri, bilhassa 1935'ten sonra, elektrikle döner geniş bir kara tahtadır. Bu gece toplantılarında, konuşulan mevzuun mahiyetine göre kütüphaneden kitaplar gelir, pasajlar okunurdu.

Velhasıl kitap hangi konuda olursa olsun Atatürk'ün fikir ve hayatı için değerli bir varlık mahiyetindeydi. Atatürk'ün hayatında iyi ve öğretici kitabın yeri daima büyük olmuştur.

Bu çalışmalar yanında mesela hükümetin iktisadi meseleleri üzerinde titizlikle durduğu, onları okuyarak ilgililerden izahat aldığı ve yazılar üzerinde işaretler yaparak mütalâasını söylediği olmuştur."

Yine Afet İnan, ekonomik konularla çok yakından ilgilenen ve bu konuyu devletin başlıca ödevlerinden biri olarak değerlendiren Atatürk'ün, 1933 tarihli Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı raporlarını okurken yaptığı işaretlemeleri, "... Soru işaretleri; dikkat demek olan 'D' harfi ve bazen de bir iki kelime" olarak tanımlamaktadır.

Afet İnan'ın belirttiğine göre, "Onun dikkatle okuduğu kitapları, siz okuyacak olsanız işaretlemiş olduğu şekilleri bilmiş olursanız, kitabın bütün enteresan taraflarının belirtildiği meydana çıkar."

Atatürk'ün genellikle kırmızı ve mavi renkli kalemlerle, "metin kenarını işaretlemek adeti olduğu için, kitapları nasıl dikkatle okumuş olduğunu bu renkli işaretlerden" anlamak mümkündür. Onun kitap okurken koyduğu işaretler ve bunların anlamları şu şekildedir:

"xx": Önemli.

"xxx": Çok önemli.

"müh.": Mühim.

"ç. müh.": Çok mühim.

"D.": Dikkat.

"?": Belirtilen fikri kabul etmiyor ya da şüpheli görüyor.

Cümlelerin altını bazen kırmızı, bazen de mavi kalemle çizmiştir. Kırmızı kalemle çizdikleri, fikri kuvvetli bulduğu ve kendisinin de katıldığı; mavi kalemle çizdikleri ise o fikri beğenmediği anlamına gelir.²⁹¹

291 - Atatürk'ün çalışma ve okuma şekli ile ilgili bilgiler şu iki eserden alınmıştır: Y. Vurkaç, **Atatürk ve Kitap**, Milliyet Yayınları İstanbul, 1985, s. 81-85. S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 164-165. Atatürk'ün okuduğu kitaplara koyduğu işaret ve notlar Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde görülebilir. Bunlar Anıtkabir Derneğinin yayınladığı, **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar** isimli yayında da bulunmaktadır.

ÖZEL KÜTÜPHANESİ

Okumaya bu kadar düşkün olan ve güçlü bir düşünce adamı, fikir adamı olarak kendi ve milletin hayatını şekillendiren Mustafa Kemal Atatürk; çok önemli bir özel kitaplığa veya özel kütüphaneye sahipti. Onun görev yaptığı cephelere giderken bavullarla kitap taşıdığını, düzenli bir ev hayatı yaşarken de aynı zamanda bir çalışma odası olarak kullandığı mutlaka iyi bir kütüphane odası hazırlattığı, nihayet yurt gezilerine çıktığı zaman o şehirlerin kütüphanelerinden kitaplar getirterek okuduğunu biliyoruz.

Kitaba olan ilgisi nedeniyle Çankaya'da pembe boyalı yeni köşk yapılırken Afet İnan'ın belirttiğine göre, mimarlardan iki şey istemişti: Büyük ve ferah bir yemek odası; üzerine büyük haritaların serileceği geniş bir masanın da konulacağı büyük bir kütüphane. Çünkü bu bölümlerin onun günlük hayatında çok önemli yeri vardı. "Çankaya sofrası" veya "Çankaya fikir sofrası" olarak anılan yemek esnasında çok değişik meseleleri yetkililer, uzmanlar ya da çağrılan bilim, sanat adamları ile görüşüp tartışmasına elverişli geniş bir yemek salonu gerekliydi. Öte yandan kendisi günün büyük bölümünü kütüphanede okuyarak ve çalışarak geçirmekteydi. Fakat eski Kuleli Köşk mevcut kitapları almaz olmuştu. Böylece yeni köşkte rafları tavana kadar yükselen 2 bölmeli büyük bir kütüphane salonu yapılmıştı. Bu bölüm gül bahçesine baktığından, okuma zevkini artıran bir özellik de taşımaktaydı.

Atatürk'ün oluşturduğu özel kitaplığındaki kitapların sayısı 4.289'u, bibliyografik künye de 10.000'i bulmuştu. Süreli yayınlar dışında bunların değişik bilim dallarındaki dağılımı da onun ne kadar geniş bir yelpazede bilgi edinmek ve böylece kendisini sürekli yenilemek istediğini göstermektedir. 1973'te yayımlanan **Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu** (Milli Kütüphane Yayını)'na göre kitapların bilim dallarına göre dağılımı TABLO: 1'de verilmiştir.²⁹²

292 - Düzenleme onlu Dewey sistemine göre yapılmıştır. Yüzde değerleri, grubun, toplam kitap sayısı geneline olan oranıdır. Tablo'da alt konular, kitap sayısının fazlalığına göre sıralanmıştır. Bu konuda bakınız: Y. Vurkaç, **Atatürk ve Kitap**, s. 67-68.

TABLO: 1

KİTAPLARIN KONULARA GÖRE SAYICA DAĞILIMI

Sıra	Konu	Adet	%	Alt Konular	Adet
1	Genel	115	2.7	Çeşitli kentlerde çıkan gazete dizileri	45
				Genel olarak dergiler	18
				Toplanmış genel denemeler	18
				Genel ansiklopediler	14
				Diğerleri	20
2	Felsefe	121	2.8	Yeniçağ Felsefesi	29
				Psikolojinin alanları	20
				Genel olarak felsefe ve estetik	18
				Psikoloji	17
				Diğerleri	37
3	Din	161	3.8	İslâm dini	111
				Hıristiyanlık	22
				Hıristiyan olmayan dinler	12
				Genel olarak din	10
				Diğerleri	6
4	Sosyal Bilimler	1168	27.3	Askerlik	261
				Siyasal bilimler	204
				Hukuk	150
				Ekonomi	145
				Diğerleri	408
5	Dil Bilimleri	387	9	Türk dili	119
				Alman dili	61
				İngiliz dili	61
				Fransız dili	58
				Diğerleri	88
6	Teorik Bilimler	152	3.5	Biyolojik bilimler (yaşam bilimleri, arkeoloji)	36
				Matematik	27
				Jeoloji bilimleri	26
				Diğerleri	63
7	Uygulamalı Bilimler	198	4.7	Tıp bilimleri	99
				Tarım, hayvan yetiştirme, veterinerlik	38
				Mühendislik	25
				Diğerleri	36
8	Güzel Sanatlar ve Eğlence	212	4.9	Müzik	79
				Mimari	25
				Fotoğraflar ve Albümler	25
				Diğerleri	83

9	Edebiyat	544	12.7	Türk Şiiri	127
				Fransız Edebiyatı	121
				Türk Tiyatrosu	46
				Türk Romanı ve hikayesi	42
				Genel olarak edebiyat	33
				Diğerleri	175
10	Tarih, Coğrafya ve Biyografi	1233	28.7	Türk Dünyası tarihi ve Yakın Doğu	399
				Coğrafya ve Turizm	194
				Harita ve atlaslar	127

Atatürk'ün özel kütüphanesinde yer alan kitapların sayıca durumu aynı zamanda onun ilgi alanı veya uğraştığı konuların önem derecesini de göstermektedir. Bu anlamda bakıldığında zaman, "**Tarih**" ön planda, bunun içinde de "**Türk dünyası tarihi**" ilk sırada yer almaktadır. Bu sıralama TABLO: 2'de gösterilmiştir.

TABLO: 2

KİTAPLARIN KONULAR AÇISINDAN ÖNEM SIRLAMASI

Sıra	Konu	Adet	%
1	Türk Dünyası Tarihi ve Yakın Doğu	399	9.3
2	Avrupa Tarihi	266	6.2
3	Askerlik	261	6.1
4	Siyasal Bilgiler	204	4.7
5	Coğrafya ve Turizm	194	4.5
6	Hukuk	150	3.5
7	Ekonomi	145	3.4
8	Türk Şiiri	127	2.9
9	Harita ve Atlaslar	127	2.9
10	Fransız Edebiyatı	121	2.8
11	Türk Dili	119	2.7
12	İslâm Dini	111	2.6
13	Tıp Bilimleri	99	2.3
14	Müzik	79	1.8
15	Alman Dili	61	1.4
16	İngiliz Dili	61	1.4
17	Fransız Dili	58	1.3

18	Türk Tiyatrosu	46	1.1
19	Gazeteler Dizisi	45	1.1
20	Türk Romanı ve Hikâyesi	42	1.0

Atatürk'ün Özel Kütüphanesi Katoloğu'nda 106 konu başlığı altında toplanan (ve 102 konu başlığında künye sayısı alan) kitapların bütünü dikkate alındığında, TABLO: 2'de kitap sayıları belirtilen konuların kütüphane genelindeki ağırlıkları, Atatürk'ün yaşamı boyunca ve yeni Türkiye'nin kuruluşundaki yüce çabaları içinde hangi konulara ağırlık verdiği bir göstergesi de olmaktadır. Bu dökümün ortaya koyduğu ilginç bir sonuç da, edebiyat alanındaki kitapların, Atatürk'ün temel ilgi ve inceleme alanına giren kitapları izleyen bir çoklukla, kütüphanede yer almış olduğudur.

TABLO: 2'deki döküme alınmayan ve kütüphanenin yaklaşık % 37'sini oluşturan 1.576 kitap ise, 82 konu başlığına dağılarak kütüphanede yer almaktadır.²⁹³

Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu'nda verilen bilgilerden biri de, kitaplar üzerinde bulunan işaret ve notların ayrıntılı olarak dökümüdür. Yukarıda "nasıl okurdu?" sorusuna cevap ararken de belirtildiği gibi, çoğunun Atatürk tarafından konulduğunu bildiğimiz bu işaret ve notlara göre yapılan bir tasnif ise, Atatürk'ün okurken hangi konulardaki kitaplar üzerinde ve o kitaplardaki hangi bölümler üzerinde önemle durduğunu belirlemek açısından yararlı olacaktır.

Katalogtaki bilgiler veri olarak alındığında, Atatürk'ün kütüphanesinde 194'ü işaretli, 9'u notlu ve 101'i işaretli-notlu olmak üzere, 304 işaretlenmiş kitap bulunmaktadır. Bu kitaplardan 192'si Fransızca, 91'i Türkçe, 9'u İngilizce ve 12'si Almanca, başta olmak üzere diğer yabancı dillerde basılmıştır. Fransızca kitapların çoğu yalnızca işaretlenmiş iken, Türkçe kitaplarda notlu ve işaretli kitap sayısının daha çok olduğu görülüyor. Bu şekilde olan 304 kitabın dökümü TABLO: 3'te verilmiştir.

293 - Y. Vurkaç, *Atatürk ve Kitap*, s. 69-70.

TABLO: 3

ATATÜRK'ÜN İŞARETLEDİĞİ KİTAPLARIN DİLLERE GÖRE DÖKÜMÜ

Sıra	Konu	Türkçe	Fran.	İng.	Diğer	Toplam
1	Türk Dünyası Tarihi ve Yakındoğu	16	18	-	2	36
2	Avrupa Tarihi	3	25	-	1	29
3	Eskiçağ Tarihi	-	28	-	-	28
4	Siyasal Bilimler	9	10	-	-	19
5	Türk Dili	12	3	-	2	17
6	Sosyoloji	3	11	2	1	17
7	Coğrafya ve Turizm	1	12	1	2	16
8	Askerlik	4	11	-	-	15
9	Yaşam Bilimleri, Arkeoloji	5	7	1	-	13
10	Hukuk	5	5	1	-	11
11	Asya Tarihi	1	10	-	-	11
12	Harita ve Atlaslar	4	1	1	2	8
13	Genel Olarak Tarih	2	5	-	-	7
14	Fransız Edebiyatı	-	6	-	-	6
15	Yeniçağ Felsefesi	-	5	-	-	5
16	Fransız Dili	-	5	-	-	5
17	İslâm Dini	2	2	-	-	4
18	Türk Şiiri	4	-	-	-	4
19	Tıp Bilimleri	3	1	-	-	4
20	Başka Diller	-	3	-	1	4
21	Ekonomi	-	3	-	-	4
22	Örf ve Adetler	1	2	-	-	3
23	Değişik Konular 1	9	11	-	-	20
24	Değişik Konular 2	5	10	-	4	19

TABLO: 3'de "Değişik Konular 1" ve "Değişik Konular 2" olarak gösterilen kitapların konuları, dilleri ve sayıları da şu şekildedir: Eğitim, ders kitapları, psikoloji, genel dil bilimi, Türk tiyatrosu, başka diller edebiyatı, biyografi, Latince, Hıristiyan olmayan dinler ve mühendislik konularında, 11'i Fransızca ve 9'u Türkçe olmak üzere her konuda ikişer kitaptan 20 kitap ve kamu yönetimi, sosyal refah, karşılaştırmalı dil bilimi, din, felsefe sistemleri, metafizik, estetik, kütüphanecilik, heykeltıraşlık, müzik, güzel sanatlar, dinlenme ve eğlence, edebiyat, Türk romanı ve hikâyesi, Türk edebiyatından

çeşitli eserler, Türk edebiyatı tarihi, İngiliz edebiyatı, Afrika tarihi ve kimya konularında 5'i Türkçe, 10'u Fransızca ve 4'ü öbür dillerde olmak üzere, belirtilen her konudan birer kitaptan 19 kitap daha işaretli ve veya notlu kitaplar içinde yer almaktadır.²⁹⁴

Atatürk'ün özel kütüphanesinde dikkat çeken bir diğer husus da imzalı hediye kitapların varlığıdır. Kütüphanede her dilden, çoğu yazarı, çevirmeni ya da yayıncısı tarafından armağan edilen çok sayıda kitap bulunmaktadır. Bunlar arasında; Finlandiya Hükümeti'nin armağanı olan bir kitap, İngiliz Kralı'nın ithafı ve çevirmen imzalı bir kitap, F. Von der Goltz imzalı bir kitap ile İsmet Paşa ve Fevzi Çakmak imzalı kitaplar da bulunmaktadır. Ayrıca, yukarıda bir vesile ile bahsettiğimiz, Fransız kadın gazeteci Berthe Georges-Gaulis imzalı dört kitap ile, İngiliz kadın gazeteci Grace M. Ellison imzalı bir kitap vardır.²⁹⁵

ATATÜRK'ÜN GAZETECİ KİMLİĞİ VE BAŞYAZILARI

Mustafa Kemal Atatürk, daha Harbiye'deki öğrencilik yıllarından başlayarak "gazetecilik" merakı olan ve zaman zaman "başyazarlığa" uzanan bir çizgide düşüncelerini önce yakın çevresindekilere, sonra da kamuoyuna ulaştırmaya çalışan bir insandı. Onun bu konudaki çalışmalarını, yetişmesi ve kişiliğinin şekillenmesi çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

Öğrencilik yıllarında güzel yazı yazma ve konuşmaya eğilim gösteren Mustafa Kemal, "gazetecilik ve yazarlığın içinde ikinci bir meslek gibi yeşermiş ve dalgalanmış" olduğunu söylemiştir. Yazmış olduğu Anafartalar Savaşı'na ilişkin bir tarihçeyi Sabiha Gökçen'e verirken bu konuyu şu şekilde açıklamıştır:

"Doğrusu, yazmak, yazabilmek ve görüşlerini başkalarına, geniş okuyucu kitlelerine iletmek ne kadar güzel bir şeydir kim bilir? Bunun içindir ki ben yazarları, gazetecileri, sanatçıları çok ama pek çok sever ve takdir ederim.

294 - Atatürk'ün okurken işaret ve not koyduğu bu kitapların listesi için bakınız: Y. Vurkaç, a. g. e., s. 72-79. Anıtkabir Derneği tarafından yayınlanan **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar** (1-24 Cilt, Ankara, 2001) isimli eser konuyla ilgili olarak son yıllarda yapılan önemli bir çalışmadır. Bu çalışmada, Atatürk'ün okuyup satır altlarını çizdiği, sayfa kenarlarına notlar aldığı, özel işaretler koyduğu, açıklamalar yaptığı kitap ve dergilerin bu bölümlerinin tamamı çevrilerek, fotokopileriyle birlikte yayınlanmıştır. Eser yayınlanırken, Atatürk'ün okuduğu kitaplar ve yazarları hakkında yeri geldikçe genel bir değerlendirme yapılırsa idi, daha faydalı olabilirdi. Bu 24 ciltlik önemli eser üzerinde ciddi bilimsel çalışmalar yapılarak, Atatürk'ün düşünce yapısının kaynakları daha ayrıntılı bir şekilde tespit edilebilir.

295 - Y. Vurkaç, a. g. e., s. 79-80.

Çocukluğumda henüz ilkokul sıralarında öyküler karalamaya niyet ettim, ama olmadı. Daha sonraları askeri okulda gazeteciliğe iyiden iyiye merak sardım. Diyebilirim ki gazetecilik ve yazarlık içimde bir ikinci meslek gibi yeşermiş, dalgalanmıştı.

Şimdi bir soru gelebilir Gökçen aklına, klasik bir soru: Asker olmasaydınız, devlet adamı olmasaydınız, gazeteci ya da yazar olur muydunuz? Hiç şüphelen olmasın, bu mesleğe girendim. Üstelik yazarlık da, gazetecilik de bir asker kadar, bir devlet adamı kadar, bir eğitimci kadar sorumluluk isteyen kutsal mesleklerden biridir. Fikirlerdir ki insanları ya karanlığa ya da aydınlığa götürürler. Üstelik bir yaratma mevzuubahistir. Buna, mesleğin kendine özgü heyecanını da eklersen, bana hak verirsin." 296

M. Kemal henüz genç bir Harbiye öğrencisi iken, bazı arkadaşları ile birlikte bir el gazetesi çıkarmış, bu gazete ile istibdat yönetimine karşı savaş açmıştır. Bu gazete okulun dört duvarı arasında kalacaktı, ama pek kısa bir süre sonra imparatorluğun her köşesine yayılacak olan subay adaylarına özgürlük fikrini aşılacaktır. Bu görevi başta

296 - Ş. Turan, a. g. e., s. 694.

M. Kemal olmak üzere Ömer Naci, Ali Fuat (Cebesoy), İsmail Hakkı (Muhittin Baha Pars'ın ağabeyi) ve diğer birkaç arkadaş üzerlerine almışlardı.

Harp Okulu'nda çekirdeği atılan bu duvar gazetesi ancak üç sayı kadar çıkarılabildiği görülmüştür. Harp Okulu'nda M. Kemal'in liderliğinde çıkarılan bu el gazetesi aynı amaçla Harp Akademisi'nde de çıkarılmaya devam edilmiştir. Lider yine M. Kemal'dir. Gazete, Harp Akademisi birinci sınıfının yanında veteriner subaylarına ayrılmış bulunan odada (veteriner dershanesi) gizlice hazırlanmıştır. Gazete'nin amacı edebî olmaktan çok, siyasidir ve orduda önemli görevler alacak olan kurmay subayları muhatap almaktadır. Harbiye ve Akademi aynı bina içinde olduğu için de Harbiyelilere de dağıtılmaktadır. Fakat bir gün gazeteyi hazırlayan ekip, Okul Nazırı Ali Rıza Paşa tarafından suçüstü yakalanmıştı. Namuslu ve vicdanlı bir insan olan Ali Rıza Paşa öğrencilere nasihat etmiş, ceza vermemiştir.²⁹⁷

Mustafa Kemal'in "*gazeteciliği*" ile ilgili önemli bir anı da Trablusgarp'a gidişleri ve oradan dönüşleri sırasında yaşanmıştır. İtalyanların 28/29 Eylül 1911'de Trablusgarp'a saldırılarına üzerine, Osmanlı Devleti müdahale imkânı bulamayınca, vatansever bazı subayların gönderilmesine ve yerel aşiretlerin örgütlenerek İtalyanlara karşı mücadele edilmesine karar verilmişti. Teşkilat-ı Mahsusa tarafından gizlice Trablusgarp'a götürülen M. Kemal ve arkadaşlarına başka kimlikler ve meslekler bulunmuştu. Mustafa Kemal giderken ve dönerken pasaportunun "**meslek**" hanesine "**gazeteci**", adını da "**Mustafa Şerif**" yazdırtmıştır.

M. Kemal, gidişi sırasında 17 Ekim 1911 (İskenderiye)'de İstanbul'daki Fuat Bulca'ya; 15 ve 28 Kasım 1911 (İskenderiye)'de Selanik'teki Salih Bozok'a yazdığı mektuplarda Mustafa Şerif takma ismini kullanmıştır. Yine İskenderiye'de bulunan Nuri Conker de Selanik'teki Salih Bozok'a yazdığı 15 Kasım 1911 tarihli mektupta Mustafa Kemal'den "**bizim Şerif**" diye bahsetmekte idi.²⁹⁸

Derne'de gözlerinden rahatsızlanan M. Kemal, çocukluk arkadaşı ve akrabası aynı zamanda Trablusgarp'ta birlikte görev yaptığı Fuat Bulca ile Viyana'ya dönecekti. Grup

297 - S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, s. 87-90. Bu olayla ilgili anıları Ali Fuat Cebesoy ünlü anılarında ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

298 - Bu mektuplar için bakınız: U. Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 13-14. S. Borak, **Atatürk'ün Özel Mektupları**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 28-31 ve 44 vd.

Komutanı Binbaşı Enver Bey (Enver Paşa) pasaport ve para meselelerini halletmekle Teşkilat-ı Mahsusa lideri Eşref Beyi (Sencer Kuşçubaşı) görevlendirdi. Eşref Bey'in "Hangi mesleği tercih edersiniz? Pasaportta ne olduğunuzu kaydettireyim?" sorusu üzerine, Eşref Beyin çadırında yatağa uzanmış olan M. Kemal, düşünmeden "gazeteciliği" cevabını verdi. F. Bulca bu sahnenin devamını anılarında şu şekilde anlatıyor:

"Bu onun gerçekten sevdiği bir işti: Güzel yazar, güzel konuşurdu... Fakat hemen ilave etti:

- Eğer Eşref Bey pasaporta böyle bir meslek yazdırtmayı muvafık görürse...

Eşref Bey hemen cevap verdi:

- Ne demek. Elbette muvafık görürüm. Lisan bilirsiniz, güzel yazar güzel konuşursunuz. Her halde bizim Bab-ı Ali mensuplarını aratmazsınız.

Hep beraber güldük. Ve ikimiz de, Viyana yolculuğunda birer 'gazeteci' idik. Anlaşılan o devirde, gazeteci demek kâfi geliyordu. Çünkü pasaportumuzda hangi gazetenin mensubu olduğumuz kayıtlı değildi amma, yolda Mutsa Kemal böyle bir soru karşısında kalırsak ne cevap vereceğimizi de düşündü. Beğendiği gazetenin adını söyleyip bir münakaşaya vesile olmak istemem. Fakat bu beğenilen isimde, hür ve serbest ruhunun izlerine rastlanabilir."²⁹⁹

Mustafa Kemal'in gazetecilik merakı **Minber Gazetesi** ortaklığı ile daha ciddi bir merhaleye taşınmıştır. M. Kemal Paşa Ali Fethi (Okyar) Bey ile birlikte bu gazetenin ortakları arasındadır. 1 Kasım 1918'de yayım hayatına başlayan Minber Gazetesi'nin imtiyaz sahibi İstanbul Milletvekili Ali Fethi (Okyar) Bey; mesul müdürü de Dr. Rasim Ferit idi. Sonradan milletvekili olan Dr. Rasim Ferit, M. Kemal'in İstanbul'da bulunduğu sıralarda sık sık görüştüğü bir arkadaşı idi. Gazetenin çıkış hazırlıkları 1917 yılı içinde başlamıştır. Aynı yılın 7 Ekim'inde, 7. Ordu'dan istifa ederek İstanbul'a dönen Mustafa Kemal, Cemal Paşa tarafından Halep'te satılan taylarının satışından elde ettiği para ile Minber Gazetesi'ne ortak olmuştur.

Minber Gazetesi, hemen her sayısında özgür kuruluşları, adalet, özgürlük ve eşit-

299 - Çok fazla bilinmeyen bu anekdot için bakınız: C. Kutay, **Trablus-Garp'de Bir Avuç Kahraman**, Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 1963, s. 59-60.

lik ilkelerini savunmakta, özellikle basın özgürlüğü üzerinde önemle durmaktadır. Gazetede "Mustafa Kemal" imzalı hiçbir yazı yoktur. Fakat Mustafa Kemal'e ait birçok aktüel haberi röportaj, kendi mektuplarından aktarmalar vardır.

Ali Fethi Okyar, anılarında gazeteyi çıkarma fikrinin Mustafa Kemal tarafından kendisine telkin edildiğini; gazetenin "Minber" (Kürsü) ismini de M. Kemal'in bulunduğunu anlatmaktadır. Mustafa Kemal'in, arkadaşı Nuri Conker'in "Zabit ve Kumandan" ismiyle yazdığı kitaptan hareketle 1914'te tamamladığı "Zabit ve Kumandan İle Hasbihal" isimli kitabı da 1918'de Minber Gazetesi'nin matbaasında basılmıştır.

Minber Gazetesi, 1 Kasım 1918'den itibaren 22 Aralık 1918 gününe kadar 51 sayı çıktıktan sonra kapanmıştır.³⁰⁰

M. Kemal Atatürk, gazete işinin peşini bırakmayacak, Sivas'ta Milli Mücadele'nin sesi olacak bir gazete çıkartacaktır: **İrade-i Milliye**. Bu gazete, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesinden sonra da **Hakimiyet-i Milliye** ismiyle yayın hayatına devam edecektir. Anlaşılacağı gibi, her iki gazetenin adı da Atatürk'ün "demokrasi" özlemi ve inancını yansıtmaktadır.

Atatürk'ün gazeteci kimliği ve merakı konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer husus da yazdığı veya "dikte ettirdiği baş makaleler"dir. Atatürk, Cumhurbaşkanlığı döneminde çözmeye çalıştığı dış diplomatik meselelere ilişkin görüşlerini gazete makaleleri biçiminde kaleme almış, fakat bunlar başka yazar ya da gazetecilerin imzasıyla çıkmıştır.

"Boğazlar" konusunda Montreux görüşmeleri sürerken Pravda Gazetesi'nde çıkan eleştirilere cevaben yazdığı makale, Yunus Nadi'nin imzası ile Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanmıştır (10 Temmuz 1936).

300 - Minber Gazetesi hakkında bakınız: F. Tevetoğlu, "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber", **Atatürk Araştırma Merkezi D.**, C: V, Sayı: 13 (Kasım 1988), s. 183-193. S. Borak, **Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919)**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 179-184.

"Hatay meselesi" sırasında yazdığı makaleler ise Cumhuriyet ve Vakit Gazetelerinde çıkmıştır. "İskenderun Sancağı"na verdiği "Hatay" adına ilişkin yazısı "Tarihten Bir Yaprak: Bir Türk Camiasının Adı" başlığı ve İsmail Müştak Mayokan imzasıyla Cumhuriyet'te (10 Ekim 1936) yayınlanmıştır.³⁰¹

Mustafa Kemal Atatürk, önce adı "Kurun", olan "Vakit" Gazetesinde de "Asım Us" imzasıyla beş adet Başyazı yayımlamıştır. O tarihte aynı gazetenin yazı işlerinde çalışan Hikmet Münir Ebcioğlu ve Niyazi Ahmet Banoğlu "dikte" olayının tanıklarındır. Banoğlu, bu olaya ilk kez 1949 yılında günlük bir gazetede yayımladığı "Atatürk ve Hususi Hayatı" adlı tefrikada değinmiştir. Sonradan, Atatürk'ün dikte ettiği bu baş makalelerden beşini Asım Us'la birlikte koleksiyonlardan tespit ederek bir kitapta toplamıştır. 22-27 Ocak 1937'de yayınlanan bu makalelerin hepsinde Atatürk'ün "Hatay Meselesi"ni konu edindiği ve Fransızların davranışlarını eleştirdiği görülmektedir.³⁰²

M. KEMAL ATATÜRK'ÜN ESERLERİ

Tutku derecesinde büyük bir okuma sevgisine ve devlet adamı olarak döneminde ve bugün örneğine rastlanmayacak büyüklükte bir özel kütüphaneye sahip olan Mustafa Kemal Atatürk'ün eser vermemesi, kitap yazmaması düşünülemezdi. Çünkü bu tutku ve birikim, yani gelişmiş "beyin teknolojisi" doğal olarak bir ürün ya da birçok ürün verecekti. Nitekim öyle olmuş, Atatürk değişik dönemlerde başta "Büyük Nutuk" olmak üzere pek çok eser yazmıştır.

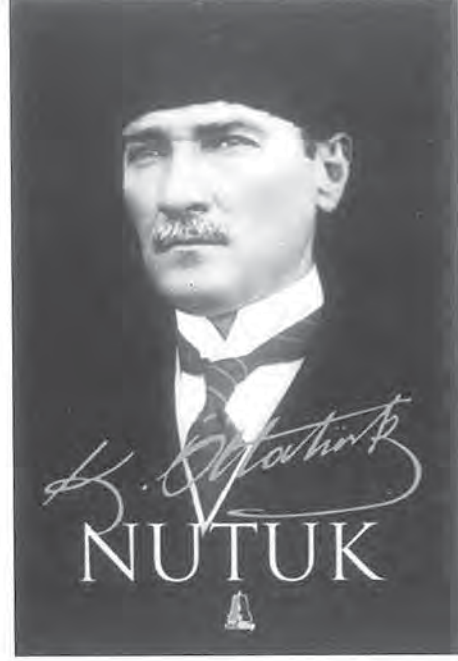
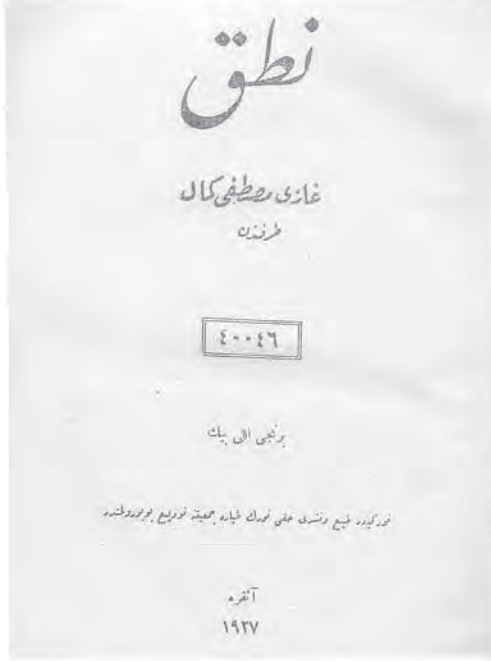
Yazdığı veya çevirdiği eserlerden yalnızca askerliğe dair olan 7 kitap ile Nutuk, onun adını taşımakta; diğerlerinde ismi bulunmamaktadır. Ders kitabı olarak yazdığı "Geometri" kitabında yazar adı belirtilmemiş, büyük kısmını yazdığı "Medeni Bilgiler"de Afet İnan'ın adı kullanılmış, bir bölümünün yazımını üstlendiği "Tarih" kitapları da Tarih Kurumu yayını olarak çıkmıştır. Çeşitli konuşma, demeç, telgraf ve mektupları da derlemeciler tarafından yayınlanmıştır.

Atatürk'ün eserleri Sayın Prof. Dr. Şerafettin Turan'ın yaptığı tasnife göre şu şekilde sıralanabilir:³⁰³

301 - Ş. Turan, a. g. e., s. 699-700.

302 - S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, s. 105-118. Burada makalelerin metinleri de yer almaktadır.

303 - Bu listede eserlerin ilk yayım tarihlerindeki künye bilgileri verilecektir. Sayın Turan'ın eserinde eserlerin sonraki baskıları ve içerikleri hakkında derli toplu bilgiler vardır. Bakınız: Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, EK: XI: Atatürk'ün Yapıtları, s. 695-699,

Askerliğe İlişkin Eserleri

1. **Bölüğün Muharebe Talimi:** General Litzman'dan Çeviri, Tab'ı ve naşiri: İbrahim Hilmi, İstanbul, 1323 (1907), 46 s.
2. **Takımın Muharebe Talimi:** General Litzman'dan Çeviri, Asır Matbaası, Selanik, 1324 (1908), 64 s.
3. **Cumalı Ordugâhı, Süvari, Bölük, Alay, Liva Talim ve Manevraları:** Selanik, 1325 (1909), 41 s.
4. **Tabiye Tatbikat Seyahati:** Selanik, 1327 (1911), 40 s.
5. **Tabiye Meselesinin Halli ve Emirlerin Suret-i Tahririne Dair Nesayih:** Edirne Sanayi Mektebi Matbaası, 1331 (1916).
6. **Zabit ve Kumandan İle Hasbihal:** Minber Matbaası, İstanbul, 1334, 32 s.
7. **Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe:** Yayınlayan: U. İğdemir, Ankara, 1962, I-XXV., 1-88 s.
8. **Arıburnu Muharebeleri Raporu:** Yayınlayan: U. İğdemir, Ankara, 1968, I-VIII., 1-200 s.

Söylev Ve Demeçleri İle Meclis Konuşmaları

1. **Nutuk:** 2 Cilt, Eski harflerle özgün baskı, Türk Hava Kurumu Yayınları, İstanbul, 1927

2. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 3 Cilt, Derleyen: N. Unan (Arşan), MEB. Yayınları, Ankara, 1945-1954.

3. Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV.: Derleyen: N. Arşan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE.) Yayınları, Ankara, 1964.

4. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-Tamim ve Telgrafları-V.: Derleyen: S. Borak, U. Kocatürk, TİTE. Yayınları, Ankara, 1972.

5. Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri: Hazırlayan: S. Borak, Ankara, 1980.

6. Atatürk'ün Hatıra Defterine

Yazdıkları: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

7. Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

8. Atatürk'ün Sohbetleri: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

9. Atatürk'ün Yazdırdıkları: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

10. Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı: Hazırlayan: İ. Arar, İstanbul, 1969.

11. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları: Hazırlayan: A. İnan, Ankara, 1982.

12. M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım: Afet İnan, Ankara, 1969.

13. Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları: Hazırlayan: S. Borak, İstanbul, 1977.

14. Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları: 2 Cilt., Hazırlayan: K. Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

15. Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları: 2 Cilt, Hazırlayan: M. Onar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

Ders Kitapları

1. Medeni Bilgiler: İstanbul, 1931. A. İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.

2. Tarih C: II., IV.: Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1931. Bu kitapları gözden geçiren Atatürk, İkinci Cildin, "*Selçuklular, Timur, Peygamber Muhammed'in Yaşamı ve Halifelik*" gibi bazı bölümlerini kendisi yazmıştır.

3. Geometri: MEB. Yayınları, Ankara, 1937. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, 1981.

Anı, Günlük Ve Mektuplar

1. Atatürk'ün Anıları: Yayına Hazırlayan: İ. Görgülü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997. Atatürk'ün 15 Mayıs 1919'da Samsun'a gitmek için İstanbul'dan ayrıldığı güne kadar olan anılarıdır. Bir bakıma 19 Mayıs 1919'da başlayan Büyük Nutuk'un öncesinin anlatıldığı bu anılar, önce Atatürk'ün sağlığında Vakıf, Hakimiyet-i Milliye, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde (1922, 1926) yayımlanmıştır. Bu anılar zaman içinde kitap olarak değişik isimlerle ve farklı yayınevlerinde yayınlanmıştır.

2. Atatürk'ün Hatıra Defteri: Hazırlayan: Ş. Tezer, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1972.

3. M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları: Yayına Hazırlayan: A. İnan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

4. Atatürk'ün Not Defterleri: İnceleme: A. M. İnan, Ankara, 1996. ATASE'deki Atatürk Özel Arşivi'nde M. Kemal'in üsteğmenliğinden başlayarak tuttuğu günlük notları içeren 24, Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde ise 9 adet küçük defter

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-I

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2004

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-II

Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2004

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-III

Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2005

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-IV

Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2005

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-V

Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2005

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-VI

Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2005

bulunmaktadır. Atatürk'ün biyografisi ve düşüncelerinin anlaşılabilmesi için çok önemli kaynaklar durumunda bulunan bu defterlerin tamamı şu sırada TSK. Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi Genel Sekreterliği tarafından yayına hazırlanmaktadır.

5. Atatürk'ün Özel Mektupları: Derleyen: S. Borak, Varlık Yayınları, İstanbul, 1961.

6. Atatürk'ten Mektuplar: Yayına Hazırlayan: A. İnan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

7. Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü-Bir Dostluğun Öyküsü, Yayınlayan: M. Özverim, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998.

ATATÜRK'ÜN ETKİLENDİĞİ ŞAİR, YAZAR

VE DÜŞÜNCE ADAMLARI

Bu araştırmanın girişinde belirtildiği gibi, insanların kişiliğinin oluşmasında birçok etkenle birlikte, yaşadığı çevre ile dönemin derin düşünce akımları, şairleri, yazarları ve düşünce adamları belirleyici etkiler yapmaktadır. Mustafa Kemal'in kişiliğinin ve düşüncelerinin oluşmasında da yaşadığı döneme damgasını vuran bazı olayların ve insanların temel bir etki yaptığı görülmektedir.

M. Kemal, tarihi bir dönemeçte dünyaya gelmiştir. O süreci iki büyük olgu belirliyordu: Fransız Büyük Devrimi'nin temel ilkeleri olan "*insan hakları*", "*özgürlük*", "*bağımsızlık*" ve "*milliyetçilik*" gibi kavramların Avrupa'dan sonra Asya'da yayılıp etkilerini artırması ve yüzyılların gerisinden gelen Osmanlı Devleti'nin parçalanıp çöküşünün hızlanması. Artık çok milletli, çok kültürlü, çok dilli, çok dinli imparatorluklar yıkılıyor, tek millete dayanan milli devletler kuruluyordu. Sanayi devrimi ile birlikte akılcılığa, pozitif bilimlere dayalı yeni bir bilim felsefesi geliyordu. Tarım toplumu yıkılıyor, yerine sanayi toplumu oluşuyordu.

M. Kemal, yönetimin tüm yasaklarına rağmen öğrencilik yıllarında Fransız Devrimi ve yaydığı fikirler hakkında ilk bilgileri edinmiş (İdadideki tarih öğretmeni Mehmet Tevfik Bilge'nin etkisi), sonraları ilgi alanının genişliği, okuma zevki ve öğrendiği yabancı dil sayesinde dünyada olup bitenleri, döneminin bütün düşünce akımlarını ana çizgileriyle de olsa takip etme imkânını bulmuştur. Öte yandan, değişik şehirlerde tamamladığı (Selanik, Manastır, İstanbul) öğreniminden sonra genç bir subay olarak başka başka bölgelerde ve koşullarda aldığı görevler nedeniyle, görünüşte kocaman olan imparatorluğun nasıl çöktüğünü gözleriyle görmüştür.

Çağın etkisinin imparatorluk içerisinde en belirgin olduğu Rumeli’de geçen öğrencilik yıllarından sonra, 1910’da askeri manevralara katılmak için gittiği Fransa’daki günler ve özellikle bağımsızlığına yeni kavuşan Bulgaristan’ın başkentindeki Ateşemiliterlik yılları, M. Kemal’in Batı’yı, Avrupa’yı oldukça yakından tanımasını sağlamıştı. Trablusgarp’ta da bu uygar görünüşün “sömürgeci” öteki yüzüyle karşı karşıya gelmiş, vatan savunmasının ilk uygulamalarını orada yapmıştı. Şam’da geçen günlerde Balkan bozgunu ise imparatorluğu kurtarmanın artık mümkün olamayacağını göstermişti.

İşte bu tarihi dönemeç, Mustafa Kemal’in çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu’nun yerine, milli değerlere ve çağdaş ilkelere dayanan, Türk çoğunluğunu esas alan yeni bir Türkiye’nin kurulmasını düşünmeye sevk etmiş ve onun düşüncelerinin “mayasını” oluşturmuştur.³⁰⁴

Türk Şair, Yazar Ve Düşünce Adamları

M. Kemal Atatürk’ün biyografisi ve özel kütüphanesi incelendiğinde en çok okuduğu ve etkilendiği 3 büyük Türk şairinin isimleri ile karşılaşırız: “Osmanlılık” yerine “Türklüğü, Türkçülüğü” ve “Türklük duygusunu” dile getiren Türkçü şair **Mehmet Emin Yurdakul**; “Vatan” ve “hürriyet” kavramlarını yeni kuşaklara aşılamış olan **Namık Kemal** ve baskıya karşı direnen, insanlığa yükselmeye yönelen ve “çağdaşlaşma”yı hedefleyen **Tevfik Fikret**.

Atatürk daha öğrencilik yıllarından itibaren bu şairlerden etkilenmiştir. Bu konuda onu etkileyen de arkadaşı Ömer Naci’dir. Ömer Naci’nin Mustafa Kemal’in fikri altyapısının oluşmasında diğer faktörlerle birlikte önemli bir rol oynadığı kesindir. Nitekim genç Mustafa Kemal’in dönemin “vatan ve hürriyet” şairi **Namık Kemal** ile “Türkçü” şairi **Mehmet Emin Yurdakul**’un şiirleri ile tanışmasında Ömer Naci’nin etkili olduğu bilinmektedir. İdadî’de, Namık Kemal’i tanımak, duymak, onun gizlice elden ele dolaşan vatan şiirlerini bulmak, okumak işini Hatip Ömer Naci sağlamıştır.³⁰⁵

304 - Ş. Turan, **Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, 3. Baskı, Ankara, 1999, s. 3.

305 - Ş. S. Aydemir, **Tek Adam C: I.**, İstanbul 1981., s. 72. A. Güler, **Atatürk’te Cumhuriyet ve İnkılap Fikrinin Gelişmesi**, K.H.O. Basımevi, Ankara, 1997, s. 2. Atatürk’te Ömer Naci sevgisini ve etkisini gösteren bir başka olay da; Onun, Ziya Gökalp tarafından 24 Ağustos 1916’da yazılan “Ömer Naci” isimli şiiri “**Hatıra Defteri**”ne yazmış olmasıdır. Bakınız: C. Sönmez, **Atatürk ve Okuma Sevgisi**, Ankara, 1993, s. 25-26.

1. MEHMED EMİN YURDAKUL (1869, İstanbul – 14 Ocak 1944, İstanbul)

Milli Edebiyat ve Türkçülük akımının önde gelen temsilcilerinden olan ve "Osmanlıcılık" ve "İslâmcılık" akımlarına karşı "Türkçülük" fikrini savunan M. Emin Yurdakul ile Manastır İdadisi'nde öğrenci iken tanışan Atatürk, sonradan 14 Eylül 1931'de yaptığı bir konuşmada, Mehmet Emin Yurdakul ile ilgili şunları söylemiştir: "...Şair Mehmet Emin Yurdakul'un ilk kez Manastır Askeri İdadisi'nde öğrenciyken okuduğum 'Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur' dizeleriyle başlayan manzumesinde bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum..."³⁰⁶

Atatürk'ün burada bahsettiği şiir, Mehmet Emin'in 1897 Türk-Yunan Harbi'nden hemen önce başlayarak temiz bir Türkçe ile kaleme aldığı ve "Türkçe Şiirler" başlığı altında topladığı dokuz manzumeden en çok beğenilip sevilmiş olan şiirdir. Şiir; "Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken" adını taşıyordu.

Atatürk Özel Kitaplığı'nda, M. Emin'in 3 eseri bulunmaktadır. Bunlar, "Türkçe Şiirler (Çoban Armağanı Çam Sakızı), Zafer Yolunda, Kral Corc'a" isimli eserlerdir.

2. NAMIK KEMAL (21 Aralık 1840, Tekirdağ – 2 Aralık 1888, Sakız)

Namik Kemal, Türk milliyetçi hareketini ve Jön Türkleri etkilemiş, Türk edebiyatının Batılılaşmasına önemli katkılar yapmış bir şair ve yazardır. Vatan ve Hürriyet fikirlerini, bütün yurttaşların yasalar karşısında eşitliğini savunmuştur. Bunu gerçekleştirmek için istibdat yönetiminin yıkılarak halkın çıkarlarını koruyacak bir "meşrutiyet" yönetiminin kurulması yolunda çalışmıştır.

Atatürk'ün daha öğrencilik yıllarından başlayarak Namık Kemal'den etkilenmiş ve eserlerini gizlice okumuş olduğunu biliyoruz. Asım Gündüz ve Ali Fuat Cebesoy anılarında M. Kemal'in Namık Kemal'i, "Türk milletinin yüzyıllardan beri beklediği sesi" olarak değerlendirdiğini anlatmaktadırlar.

Silvan'da Hatıra Defteri'ne yazdıkları, M. Kemal'in Namık Kemal'in eserlerini sonraki yıllarda da sık sık okuduğunu kanıtlamaktadır. Özellikle onun, "**Şark Meselesi, Hürriyet-i Efkâr**" ve "**Usul-i Meşveret Hakkında Mektuplar**" gibi N. Kemal'in Doğu Sorunu, Düşünce Özgürlüğü ve Meşrutiyet Sistemi hakkındaki görüşlerini içeren "**Makalât-ı Siyasiye ve Edebiye**"sini bir savaş döneminde ve uzak, küçük bir Anadolu

Mehmet Emin Yurdakul

Namik Kemal

306 - S. Turhan, *Atatürk'te Konular Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 529.

Tevfik Fikret

kasabasında okuması, Mustafa Kemal'in söz konusu kitapları yanında taşıdığı izlenimini vermektedir.

M. Kemal, Kurtuluş Savaşı yıllarında Namık Kemal'in düşüncelerini ve şiirlerini TBMM kürsüsünden bile dile getirecek, Birinci İnönü zaferinden sonra yaptığı bir konuşmayı, vatan şairi Namık Kemal'in ünlü dizeleri, "*Vatanın bağına düşman dayamış hançerini – Bulunur kurtaracak baht-ı kara maderini*" biçiminde değiştirerek bitirecektir.

Şurasını da vurgulamak gerekir ki, Namık Kemal'i çok seven ve ondan etkilenen Mustafa Kemal, onun "*romantizmini*" asla benimsememiş ve tam bir "*akılcı*", "*gerçekçi*" olarak vatan ve hürriyet şairinden apayrı bir yol tutmuştur. Yine belirtmemiz gerekir ki, "*Osmanlı Devleti'nin sınırları*" anlamında bir "*vatansaver*" olan N. Kemal'in tersine Mustafa Kemal, daha kurmay yüzbaşılığından itibaren daima "*Türk çoğunluğuna dayalı*" bir vatandan ve orada "*yeni bir Türk devleti kurmaktan*" bahsetmiştir.

Atatürk Özel Kitaplığı'nda Namık Kemal'in 7 ayrı kitabı bulunmaktadır. Bunlar; "Osmanlı Tarihi (2 Cilt), İmtizac-ı Akvam ve Vaka-i Ahd, Renan Müdafaaanamesi, Makalât-ı Siyasiye ve Edebiye, Eş'ar-ı Kemal, Kara Bela ve Tarih-i Harabat" isimli eserlerdir.

3. TEVFİK FİKRET (26 Aralık 1867, İstanbul – 19 Ağustos 1915, İstanbul)

Edebiyat-ı Cedide'nin en önemli temsilcilerinden olan Tefik Fikret, öğrencilik yıllarından itibaren Mustafa Kemal Atatürk'ü etkilemiş olan şairlerden biridir. Toplumsal içerikli şiirlerinden dolayı ilerici düşünenlerin simgesi haline gelmiş, Türkiye'de Batılı sanat anlayışının yerleşmesinde büyük rol oynamıştır. İstibdata karşı mücadele etmiş ve İkinci Meşrutiyet'in ateşli savunucuları arasında yer almıştır.

M. Kemal'in inkılapçı ve çağdaşlaşmacı kişiliğinin Tefik Fikret'in şiirlerinden etkilendiği, onun özellikle "*Sis, Ferda, Rücu ve hatta Zangoç*" isimli şiirlerini çok sevdiğini ve zaman zaman ezbere okuduğunu biliyoruz. Mustafa Kemal 19 Ağustos 1918'de arkadaşları ile birlikte Aşiyân'a giderek oradaki deftere yazdığı şu sözler; "*Tavaf-ı tahatturunda bulunmakla mübâhi perestişkâran-ı Fikret*" (Anma ziyaretinde bulunmakla kıvanç duyan Fikret dostları) ondaki Fikret sevgisini çok açık bir şekilde göstermektedir.

Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır'ın Tefik Fikret'in el yazısı ile yazılmış olan "Eş'ar-ı Kemal" adlı derlemeyi M. Kemal'e armağan etmesi ve bunun Atatürk'ün özel kitaplığında N. Kemal ve T. Fikret'in kitaplarının yanı başında yer alması da ayrı bir önem ve özellik taşımaktadır.

Atatürk'ün yaşantısı süresince özel sohbetlerinde ve meclislerinde edebiyat konusu ve bunların içinde de Fikret konusu sık sık gündeme gelmiştir. Bir Karadeniz vapur gezisinde sohbet konusu yine Fikret'tir. Orada bulunan Ragıp Şevki'nin anlatımı ile; "Bir aralık Atatürk etrafına bütün gençleri toplamış, onlara Fikret'e olan hayranlığını anlatıyor: 'Onu biz mektep sıralarında okurduk. Ondaki heybet, ondaki vakur ahenk hiçbir şairimizde yok!' diyor. Sonra gençlerden Fikret'in bir şiirini istiyor. Bir genç gür sesle: 'Ben Ferda'sını söyleyebilirim Atam!' diyor. Atatürk'ün yüzünde tatlı çizgiler belirdi: 'Ferda'yı mı? Ah, delikanlı, benim en çok sevdiğim şiirdir o... Onu sana söyletmeyeceğim... Kendim söyleyeceğim. Ve Atatürk gür bir sesle, gençlerin yüzüne bakarak okumağa başladı:

Ferda senin senin bu teceddüt, bu inkılâp

Her şey senin değil mi zaten? Ey şebap."

Yine Atatürk'ün çocukluk arkadaşlarından Asaf İlbay'ın anlattığı bir anekdot da şu şekildedir: "16 Ocak 1937. Yüksek Ticaret Okulu Mezunları mutat toplantılarını Perapalas salonlarında yapmıştı... Bir aralık söz edebiyata geçti. Atatürk Tefik Fikret'i çok sevdiğini ve onun edebi kıymetinin çok yüksek olduğunu ve bilhassa Fikret'in inkılâpçılığını çok beğendiğini ilave etti... İsmail Müştak Mayokan'ı çağırarak, Fikret'in Ferda'sını sahneye çıkararak okumasını emretti. Arkadan Sis ve Rücu okundu. Rücu'dan sonra Atatürk güldü, çok neşelendi ve etrafına dönerek: 'Hangi Türk şairi böyle inkılâpçı şiirler yazmıştır? Dedi."

Atatürk Özel Kitaplığı'nda Tefik Fikret'in iki eseri bulunmaktadır. Bunlar, "Rübab-Şikeste ve Haluk'un Defteri" isimli eserlerdir.

4. ZİYA GÖKALP (23 Mart 1876, Diyarbakır – 25 Ekim 1924, İstanbul)

"Türkçülük" düşüncesini sistemli bir hale getiren, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde düşünce ve siyaset alanlarına önemli etkiler yapmış olan Ziya Gökalp'in M. Kemal'in düşünce ve uygulamaları üzerinde derin etkileri olduğu bilinmektedir. Bu anlamda bakıldığında, Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyetin oluşmasında Ziya Gökalp'in sosyolog ve mütefekkir olarak çok özel ve önemli bir yeri olduğu görülür.

Atatürk'ün bazı düşünceleri ile Gökalp'in düşünceleri arasında bazı ayrılıklar bulunmasına rağmen; Türk tarihine bütünlük ve devamlılık içinde bakış, halkçılık ilkesi, Tevhid-i Tedrisat (eğitim ve öğretimin birleştirilmesi), Laiklik ve Türk kimliğini koruyarak çağdaşlaşma modeli gibi Türk İnkılâbı'nın temelini oluşturan pek çok konuda Ziya Gökalp'in etkileri açıktır.

Ziya Gökalp

Z. Gökalp, dönemin ünlü sosyologu E. Durkheim ekolünün güçlü bir temsilcisi idi. Atatürk, E. Durkheim'in fikirlerini sadece Gökalp aracılığı ile öğrenmemiş; onun iki eserini MEB. Yayınlarında Türkçeye çevirterek yayınlamış ve 1932'de İstanbul Dolmabahçe'de iken onun bir eserini kütüphaneden getirterek Fransızca aslından okumuştur.

Atatürk Özel Kitaplığı'nda Ziya Gökalp'in üç önemli eseri bulunmaktadır. Bunlar, "*Türk Medeniyeti Tarihi, Türk Töresi ve Altın Işık*" isimli eserlerdir.

5. ŞEHBENDER-ZADE FİLİBELİ AHMET HİLMİ

(1865, Filibe – 17 Ekim 1914, İstanbul)

Şehbender - Zade
Filibeli Ahmet Hilmi

Atatürk'ün "*toplumsal, özgürlükçü ve devrimci*" görüşlerinin oluşmasında etkili olan düşünür ve yazarlar arasında Şehbender-zade Ahmet Hilmi'nin ayrı bir yeri vardır. Cemiyet-i İslâmiye (1861'de kurulan ve Mecmua-i Fünun adıyla ülkemizde ilk bilim dergisini çıkaran dernek) üyelerinden, Tasvir Gazetesi yazarlarından ve Hikmet Gazetesi'nin de sahibi olan A. Hilmi'nin özellikle "*Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?*" ve "*İslâm Tarihi*" eserlerinin Atatürk'ü çok etkilediği görülmektedir.

Bu iki eserdeki görüşlerin özellikle Laiklik ilkesi bakımından Atatürk'e etki yaptığı kabul edilmektedir. *Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?* Kitabında Osmanlı toplumunun Ortaçağ hayatından çağdaş yaşama geçmek zorunda olduğunu öne süren ve bu konuda yavaş yavaş bir ilerlemeyi değil hızlı bir değişimi, ilerlemeyi yani bir nevi devrimi zorunlu gören A. Hilmi, aynı zamanda ateşli bir "*özgürlükçü*" olup, özgürlüğü, "*insanlığın temel koşullarından biri*" olarak değerlendiriyordu.

1911'de basılmış olan *Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?* Kitabını Silvan'da görevli iken 3 gün içinde dikkatlice okuduğunu bildiğimiz Atatürk'ün, Özel Kitaplığı'nda Şehbender-zade Filibeli Ahmet Hilmi'nin "*Tarih-i İslâm*" isimli eseri bulunmaktadır.

Yabancı Yazar ve Düşünce Adamları

Yukarıda değinildiği gibi, M. Kemal Atatürk'ün düşünce sistemi ve kurduğu Milli, Laik, Tam Bağımsız ve Milli Egemenliği esas alan Türkiye Cumhuriyeti döneme derin etkiler yapan mesela Fransız İhtilali gibi büyük gelişmelerden önemli oranda etkilenmiştir. Bu anlamda bakıldığında zaman Atatürk'ün fikri altyapısının oluşmasında, Fransız İhtilali'nin de fikri altyapısını oluşturan yazar ve düşünürlerin etkilerinin olduğu görülmektedir.

Atatürk'ün düşüncelerinde ve gerçekleştirdiği Türk İnkılabı'nda "akılcılık" (rasyonalizm) ve "olguculuk" (pozitivizm)'un izleri bulunmaktadır. Aklı ve bilimi klavuz edinen ve hurafelere karşı çıkan Atatürk'te belirgin bir akılcılık ile gerçekçiliğin temel kişilik özelliklerinden olduğu görülmektedir. Bu nedenle onun bu konuda etkilendiği düşünürlerin başında akılcılığın büyük temsilcisi "**Descartes**" ve yine bu akımın ünlü temsilcisi "**Kant**" gelmektedir.

Fransız İhtilali'nin yalnızca akılcı yönlerini benimseyerek gelişen "**Auguste Comte**" olguculuğu, o dönemdeki Türk aydınları arasında da yayılmış, özellikle Ahmet Rıza Bey'in yayınları ve çabaları ile İttihat ve Terakki çevrelerinde etkili olmuştur. M. Kemal'in gençlik yılları, olguculuğun Türkiye'de etkili olduğu bir döneme rastlamıştı. Ancak "*hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir*" diyen Atatürk'ün olguculuk anlayışı; Comte'un basit bir takipçiliği şeklinde değil, insan düşüncesinin eriştiği bir aşama olarak ortaya çıkar.

Atatürk'ün, Fransız İhtilalinin fikri hazırlayıcıları arasında üzerinde en çok durduğu, eserlerini okuduğu ve kendi düşünce hayatının oluşmasında en çok yararlandığı düşünürlerden biri şüphesiz "**J. J. Rousseau**" dur. Türk aydınlarının daha Yeni Osmanlılar hareketinden itibaren bilip, tanıdığı Rousseau ile M. Kemal daha öğrencilik yıllarında tanışmıştır. Bu düşünürün en çok, kişi için "*özgürlükçü*", toplumda siyasal rejim olarak da "*cumhuriyetçi*" yönü M. Kemal'i etkilemiştir. M. Kemal J. J. Rousseau'nun bütün eserlerini incelediğini TBMM kürsüsünden biraz da övünerek açıklamıştır. Onun, Rousseau'nun "*Contrat Social*" (*Toplum Sözleşmesi*)'nin 1913'te yapılan Türkçe çevirisini çok dikkatle okuyup, işaretlediğini biliyoruz.

Bundan başka M. Kemal'in esasen bir "*monarşi*" yanlısı olan "**Montesquieu**"nün "*De l'esprit de Lois*" (*Kanunların Ruhu*) eserini de okuduğunu biliyoruz. M. Kemal bu kitapta daha çok "*cumhuriyet*" ile ilgili kısımların üzerinde durmuş ve "*cumhuriyet rejiminin erdem rejimi*" olduğunun anlatıldığı satırların altını çizmiştir.

M. Kemal'in "*özgürlük*" anlayışı konusunda ise "**J. J. Rousseau**" ve "**Fransız Yurrtaş ve İnsan Hakları Bildirisi**"ndeki hükümlerden etkilendiği; Hüseyin Cahit Yalçın tarafından dilimize çevrilen "**Leon Mariller**" ve "**Stuart Mill**"'in eserlerinin de onun "*özgürlük*" düşünce ve anlayışını geliştirdiği bilinmektedir.

"*Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir*" diyen M. Kemal'de özgürlük kavramı, Fransız İhtilali'nden sonra kazandığı anlamla, düşünce ve siyasal alandaki özgürlükler

Descartes

Kant

Auguste Comte

J. J. Rousseau

kadar "vicdan özgürlüğü"nü de içerir. O, toplumda değişik düşüncelerin ve değişik inançların bulunmasını, özgürlüğün doğal bir sonucu olarak kabul etmekte, dahası, tek tip düşünce ve inancın toplum için tehlikeli bir durum, bir ölüm belirtisi olduğunu söylemektedir. Atatürk'ün bu konudaki fikirlerinin temelinde N. Kemal ve Tevfik Fikret gibi Türk şairlerinin de etkisi bulunmaktadır.

M. Kemal Atatürk'ün toplumsal olayları değerlendirmesinde ve dünya görüşünde, "tarih" in önemli, yönlendirici bir etkisi olduğunu biliyoruz. Yukarıda kütüphanesinden bahsederken de belirtildiği gibi, kitaplarının konu yüzdesi içinde "tarih" le ilgili olanlar

birinci sırayı almakta idi. Tarihi olayları aralarındaki "sebe-sonuç ilişkisi"ni kavrayarak değerlendiren Atatürk'teki tarih bilinci, olayları tarihsel gelişimi içerisinde görecek ve değerlendirebilecek bir tarih kültürüne dönüşmüştür. Bu kültür; kurduğu, Türk unsurlarına ve Türk milliyetçiliğine dayanan milli, laik ve demokratik karakterli Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarihsel dayanaklarını ortaya çıkarmayı, Türklere yönelik önyargıları ortadan kaldırmayı amaçlayan "Tarih Tezi"ne ve tarih çalışmalarına yol açmıştır.

Bu anlamda Atatürk'ün etkilendiği veya eserlerini üzerlerinde önemle durarak okuduğu yabancı isimler ve Atatürk'e örneklik teşkil eden tarih görüşleri ise şunlardır:

Mustafa Celâlettin (Leon Cahun): Türk tarihinin eskiliği,

Deguignes: Türk tarihini ve uygarlığını bir bütün olarak ele alma,

Leone Caetani: İslâm tarihini değişik bir açıdan yorumlama ve Hilafet meselesi,

H. G. Wells: Dünya tarihini bir bütün olarak değerlendirme, uluslar arası işbirliği, bölgesel antlaşmalar ve bir Dünya Federasyonu konuları,

E. Pittard, Gobineau, A. Cort Haddon ve George Montandon: Türklerin ırki özellikleri ve yetenekleri ile uygarlıkları sorunu,

Edouard Driault, Albert Sorel, M. Silberschmidt, P. Sadyk, K. Marx, T. Sinclair ve L. Halphen: Batı'dan kaynaklanan "Doğu Surunu" (Şark Meselesi),

Max Beer: Sosyal mücadelelerin tarihi.³⁰⁷

Montesquieu

John Stuart Mill

307 - Atatürk'ün etkilendiği yerli ve yabancı şairler, yazarlar ve düşünürler ile bunların görüşleri hakkında Sayın Prof. Dr. Şerafettin Turan tarafından ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır: **Atatürk'ün Düşünce yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1-74 s. Sayın Turan'ın bu çalışması; kitap olarak yayınlandığı 1982 yılından itibaren yaklaşık 23 yıl gibi uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen henüz aşılma-yan bir eser durumundadır. Araştırmanın bu bölümünde verdiğimiz bilgiler de büyük ölçüde bu eserden alınmıştır. Bu konuda ayrıca bakınız: S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 75-84, 149 vd. G. Kazdağlı, **Atatürk ve Bilim**, 2. Baskı, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2003, s. 87-92. İ. Çelikoğlu, B. Öncü, S. Saraç, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Yazar ve Düşünürler**, Yayınlanmamış Bilgi Notu, Ankara, 2005, 1-13 s.

